

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΩΝ & ΚΡΙΣΕΩΝ

POST GRADUATE PROGRAM
ENVIRONMENTAL, DISASTER & CRISES MANAGEMENT STRATEGIES

Μεταπτυχιακή Διατριβή Ειδίκευσης

Master Thesis

«Υβριδικός Πόλεμος: Ασύμμετρη απειλή της Παγκόσμιας Ειρήνης.»

«Hybrid War: An Asymmetric threat of the Global Peace.»

Αχιλλέας Μαγαλιός / Achilleas Magalios

A.M. / R.N. : «7114132100179»

Ειδικές Εκδόσεις / Special Publications:

No. «2024340»

Αθήνα, Δεκέμβριος 2024

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΩΝ & ΚΡΙΣΕΩΝ

POST GRADUATE PROGRAM
ENVIRONMENTAL, DISASTER & CRISES MANAGEMENT STRATEGIES

Μεταπτυχιακή Διατριβή Ειδίκευσης Master Thesis

«Υβριδικός Πόλεμος: Ασύμμετρη απειλή της Παγκόσμιας Ειρήνης.»

«Hybrid War: An Asymmetric threat of the Global Peace.»

Αχιλλέας Μαγαλιός / Achilleas Magalios

A.M. / R.N. : «7114132100179»

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή:

«Λέκκας Ευθύμιος»,
Καθηγητής ΕΚΠΑ

«Κράνης Χαράλαμπος»,
Αναπληρωτής Καθηγητής ΕΚΠΑ

«Σούκης Κωνσταντίνος»
Επίκουρος Καθηγητής ΕΚΠΑ

«Ειδική_Επ_Καθοδήγηση»

«Μαρτζάκης Βασίλειος»
M.Sc. Αξιωματικός Πυροσβεστικού Σώματος,
Πτυχιούχος Δημόσιας Διοίκησης Παντείου
Πανεπιστημίου, Expert E.U. Civil Protection
Mechanism

Ειδικές Εκδόσεις / Special Publications:

No. «2024340»

Αθήνα, Δεκέμβριος 2024

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	6
Εισαγωγή	8
1. Υβριδικός πόλεμος: Έννοιες, ιστορική εξέλιξη και παραδείγματα	9
1.1 Από τις συμβατικές συγκρούσεις στον υβριδικό πόλεμο και τις νέες στρατηγικές προσεγγίσεις	9
1.2 Παραδείγματα υβριδικού πολέμου	11
2. Εργαλεία υβριδικού πολέμου.....	13
2.1 Πολιτική αποσταθεροποίηση	14
2.2 Προπαγάνδα, παραπληροφόρηση και μέσα κοινωνικής δικτύωσης	15
2.3 Οικονομικός πόλεμος	18
2.4 Κυβερνοεπιθέσεις	19
2.5 Τεχνητή νοημοσύνη	21
2.6 Κοινωνικές εξεγέρσεις και αναταραχή	22
2.7 Πόλεμος μέσω αντιπροσώπων (proxy war).....	23
2.8 Ναυτικές δυνάμεις	24
3. Η εφαρμογή του υβριδικού πολέμου στην παγκόσμια σκηνή	25
3.1 Η περίπτωση της Συρίας	25
3.2 Η περίπτωση της Τσετσενίας	27
3.3 Η περίπτωση Ρωσίας-Ουκρανίας	28
3.4 Η περίπτωση Ισραήλ-Λιβάνου	29
3.5 Η περίπτωση της Εσθονίας.....	31
3.6 Η περίπτωση Ελλάδας -Τουρκίας	31
3.7 Η περίπτωση της ΕΕ	32
4. Διεθνές Δίκαιο και ο ρόλος των διεθνών οργανισμών	33
4.1 Προκλήσεις στην εφαρμογή του Διεθνούς Δικαίου στο σύγχρονο πόλεμο	33
4.2.1 Η δράση του ΣΑΗΕ	38
4.2.2 Η δράση του ΝΑΤΟ	39
4.2.3 Η δράση της ΕΕ και άλλων ευρωπαϊκών εθνών.....	41
4.2.4 Εθνικά μέτρα άμυνας ενάντια στις υβριδικές απειλές	43
5. Οι επιπτώσεις του υβριδικού πολέμου.....	45
5.1 Ηθικές και κοινωνικές προεκτάσεις	45

5.2 Οι αντιδράσεις της κοινωνίας των πολιτών.....	47
6. Το μέλλον του υβριδικού πολέμου και προτάσεις.....	48
7. Προτάσεις για επέκταση της έρευνας.....	51
Συμπεράσματα.....	54
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	56

Περίληψη

Ο υβριδικός πόλεμος, μία σύγχρονη μορφή πολέμου που συνδυάζει συμβατικές και μη συμβατικές στρατηγικές, αναδύεται ως μια σημαντική απειλή για την παγκόσμια ειρήνη και ασφάλεια. Χαρακτηριζόμενος από έναν συνδυασμό ψυχολογικού πολέμου, προπαγάνδας και κοινωνικής διάσπασης, καθιστά τις παραδοσιακές στρατηγικές αντίδρασης ανεπαρκείς και οδηγεί σε ασυμμετρίες ως προς την ισχύ και τις δυνατότητες των κρατών. Ο υβριδικός πόλεμος δεν περιορίζεται σε συγκεκριμένα σύνορα και μπορεί να προκαλέσει παγκόσμιες αλυσιδωτές αντιδράσεις χωρίς σαφή "εχθρό". Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως στόχο να εξετάσει τις επιμέρους μεθόδους του, όπως οι κυβερνοεπιθέσεις, οι οικονομικές πιέσεις, οι κοινωνικές εξεγέρσεις, η πολιτική μόχλευση και άλλα εργαλεία απειλής. Επιπλέον, εξετάζεται ο τρόπος που οι διεθνείς οργανισμοί και κυβερνήσεις προσαρμόζονται για να τις αντιμετωπίσουν. Μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση ακαδημαϊκών και πολιτικών πηγών, η μελέτη αποσκοπεί στη διαμόρφωση ενός υποδείγματος για τις σύγχρονες απειλές και την ανάγκη για αναπροσαρμογή των κρατικών στρατηγικών. Τα παραδείγματα του υβριδικού πολέμου και απειλών στη Συρία, την Εσθονία, την Ουκρανία, την Ελλάδα και άλλες περιοχές αποδεικνύουν τον πολυσύνθετο χαρακτήρα αυτών των συγκρούσεων. Τέλος, η μελέτη κάνει λόγο για τις επιπτώσεις του υβριδικού πολέμου σε ηθικό και κοινωνικό επίπεδο, ενώ προτείνει στρατηγικές και μέτρα αντιμετώπισης εκ μέρους διεθνών οργανισμών και εθνοκρατικών παραγόντων που μπορούν να συμβάλλουν στον μετριασμό των επιπτώσεων και στην αποκατάσταση της παγκόσμιας ειρήνης.

Λέξεις-Κλειδιά: Υβριδικός πόλεμος, Διεθνείς σχέσεις, Ασφάλεια, Παγκόσμια ειρήνη, Συγκρούσεις

Abstract

Hybrid warfare, a modern form of warfare that combines conventional and unconventional strategies, is emerging as a major threat to global peace and security. Characterized by a combination of psychological warfare, propaganda and social disruption, it renders traditional response strategies inadequate and leads to asymmetries in the power and capabilities of states. Hybrid warfare is not limited to specific borders and can cause global chain reactions without a clear "enemy". This thesis aims to examine its individual methods, such as cyberwarfare, economic pressures, social insurgencies, political leverage and other threat tools. In addition, it examines how international organizations and governments are adapting to deal with them. Through the literature review of academic and policy sources, the study aims to formulate a model for contemporary threats and the need to readjust state strategies. The examples of hybrid warfare and threats in Syria, Estonia, Ukraine, Greece and other regions demonstrate the complex nature of these conflicts. Finally, the study discusses the effects of hybrid warfare on a moral and social level, while proposing strategies and countermeasures on behalf of international organizations and ethnocratic actors that can contribute to mitigating the effects and restoring world peace.

Keywords: Hybrid warfare, International relations, Security, World peace, Conflicts

Εισαγωγή

Ο υβριδικός πόλεμος, ο οποίος πρόκειται για ένα φαινόμενο που διαμορφώνεται και εξελίσσεται μέσα από την ταχεία πρόοδο της τεχνολογίας και τις γεωπολιτικές εξελίξεις, αναδεικνύεται σήμερα ως μια από τις πιο επικίνδυνες μορφές και ασύμμετρη απειλή για την παγκόσμια ειρήνη και ασφάλεια. Η έννοια του υβριδικού πολέμου αναφέρεται σε έναν συνδυασμό παραδοσιακών και μη στρατιωτικών στρατηγικών, καθώς και κυβερνοεπιθέσεων, προπαγάνδας και άλλων μορφών ψυχολογικού πολέμου, με στόχο την υπονόμευση και αποσταθεροποίηση κυβερνήσεων και κοινωνιών. Το εν λόγω φαινόμενο διαφέρει από τις συμβατικές μορφές πολέμου, καθώς η χρήση μη στρατιωτικών μέσων, καθιστά τις παραδοσιακές μεθόδους αντίδρασης και πρόληψης ανεπαρκείς. Καθώς οι απειλές από υβριδικές στρατηγικές επεκτείνονται και μεταλλάσσονται, οι δυνατότητες των κρατών και των διεθνών οργανισμών να τις αντιμετωπίσουν απαιτούν περαιτέρω αναθεώρηση και προσαρμογή.

Συνεπώς, η αναγνώριση των χαρακτηριστικών που καθιστούν ένα πόλεμο υβριδικό, αλλά και της ασυμμετρίας που τον διέπει, ενισχύει την ανάγκη για μια μελέτη που θα εξετάζει και θα ερμηνεύει επαρκώς, πώς και γιατί αυτό το φαινόμενο επηρεάζει τις σύγχρονες διεθνείς σχέσεις. Αυτός ο τύπος πολέμου δεν περιορίζεται στα σύνορα ενός κράτους καθώς επίσης μπορεί να προκαλέσει αλυσιδωτές αντιδράσεις σε παγκόσμιο επίπεδο, συχνά χωρίς την αναγνώριση ενός σαφούς "εχθρού" ή μίας "σύγκρουσης". Οι παραδοσιακές κατηγορίες πολέμου που έχουν διαμορφωθεί έως τώρα, όπως η σύγκρουση μεταξύ στρατιωτικών δυνάμεων, δεν αρκούν για να περιγράψουν τη σύνθετη φύση του υβριδικού πολέμου.

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι να διερευνήσει και να αναλύσει τα χαρακτηριστικά αυτά αλλά και τις επιπτώσεις αυτού του είδους πολέμου στις διεθνείς σχέσεις και την παγκόσμια ειρήνη. Αρχικά, θα εξεταστούν οι κύριες στρατηγικές που περιλαμβάνει ο υβριδικός πόλεμος, όπως οι κυβερνοεπιθέσεις, οι οικονομικές πιέσεις, η παραπληροφόρηση και η υποκίνηση εξεγέρσεων, και πώς αυτές οι τακτικές επηρεάζουν την ασφάλεια των κρατών. Επιπλέον, θα παρουσιαστούν τα μέσα και τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται από διεθνείς οργανισμούς και κυβερνήσεις για να αποτρέψουν ή να αντιμετωπίσουν τέτοιες

επιθέσεις, προκειμένου να γίνει κατανοητός ο τρόπος με τον οποίο τα σύγχρονα κράτη προσαρμόζουν τις στρατηγικές τους.

Η μεθοδολογία αυτής της βιβλιογραφικής ανασκόπησης βασίζεται στη συλλογή και ανάλυση ακαδημαϊκών και πολιτικών πηγών, όπως επιστημονικά άρθρα και αναλύσεις από διεθνείς οργανισμούς. Οι πηγές θα επιλεγούν με βάση την επιστημονική εγκυρότητα, την επικαιρότητα των στοιχείων και την ποικιλία των προσεγγίσεων, με στόχο τη διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου υποδείγματος για την τρέχουσα κατάσταση του υβριδικού πολέμου και τις προκλήσεις που ενδέχεται να εμφανιστούν στην παγκόσμια γεωπολιτική σκηνή.

1. Υβριδικός πόλεμος: Έννοιες, ιστορική εξέλιξη και παραδείγματα

1.1 Από τις συμβατικές συγκρούσεις στον υβριδικό πόλεμο και τις νέες στρατηγικές προσεγγίσεις

Ο σύγχρονος πόλεμος, ως πεδίο μελέτης, έχει υποστεί σημαντικούς μετασχηματισμούς, καθώς απομακρύνεται από την παραδοσιακή εστίαση στις τεχνολογικές εξελίξεις και τις στρατηγικές μάχης και δίνει ολοένα και περισσότερη έμφαση σε νέα θεωρητικά και εννοιολογικά μοντέλα. Οι μελετητές πλέον αναλύουν τη στρατιωτική ιστορία υπό διαφορετικό πρίσμα, ενσωματώνοντας πολιτικούς, πολιτιστικούς και θεσμικούς παράγοντες, ενώ παράλληλα αμφισβητούν τις παραδοσιακές προσεγγίσεις. Η κριτική του Patrick Porter προτείνει την σύνδεση των μη δυτικών στρατιωτικών συστημάτων με τις δυτικές μεθόδους. Παράλληλα, νέες θεωρίες, όπως η θεωρία των παιγνίων και οι μελέτες στρατιωτικής προσαρμογής, εξετάζουν τις μεθόδους, την ισχύ και την έκταση του σύγχρονου πολέμου καθώς επίσης αναλύουν επιτυχημένες και αποτυχημένες τακτικές. Ωστόσο, η σύγχρονη έρευνα, όπως στην Ιστορία του Πολέμου του Κέμπριτζ, επικρίνεται για την παραμέληση των μη δυτικών εμπειριών και των πολιτισμικών διαστάσεων του πολέμου. Παρά τις αδυναμίες αυτές, το εν λόγω πεδίο συνεχώς αναπτύσσεται, με τους ερευνητές να αμφισβητούν τις παραδοσιακές αφηγήσεις και να εξετάζουν τις πολύπλευρες συνέπειες του πολέμου τόσο στην κοινωνία την ίδια όσο και στην ψυχολογία και τη συλλογική μνήμη των ανθρώπων (Black, 2014).

Από το 1945, οι συμβατικές μορφές πολέμου, που χαρακτηρίζονται από συγκρούσεις οι οποίες διεξάγονται από τακτικούς στρατούς μεταξύ κρατών, έχουν αρχίσει να ελαττώνονται, ιδιαίτερα λόγω της ανάπτυξης των πυρηνικών όπλων. Μετά από τους βομβαρδισμούς με ατομικές βόμβες στην Ιαπωνία, ο αριθμός των εθνών που έχουν στην κατοχή τους πυρηνικά όπλα αυξάνεται σταθερά, δημιουργώντας κατά συνέπεια έναν αποτρεπτικό παράγοντα ενάντια σε μεγάλης κλίμακας συμβατικούς πολέμους. Αυτό το γεγονός έχει ως αποτέλεσμα, οι συμβατικές συγκρούσεις να περιορίζονται πλέον σε μικρότερα και λιγότερο ισχυρά κράτη. Βασικά παραδείγματα αποτελούν ο πόλεμος της Κορέας, οι αντιδικίες μεταξύ Ινδίας-Πακιστάν και ο πόλεμος ανάμεσα στο Ιράν και στο Ιράκ. Οι τεχνολογικές καινοτομίες σε οπτικά συστήματα, όπως τα τηλεκατευθυνόμενα όπλα ακριβείας, τα μη επανδρωμένα αεροσκάφη και η δορυφορική στρατηγική, έχουν αυξήσει δραματικά το κόστος του σύγχρονου πολέμου, γεγονός που συμβάλλει εξίσου στον περιορισμό του. Επιπλέον, η στροφή προς τους επαγγελματικούς στρατούς έχει μειώσει την κλίμακα και τη συχνότητα των συμβατικών πολέμων. Όλα τα ανωτέρω, έχουν οδηγήσει τα κράτη με πυρηνικά όπλα να αποφεύγουν την άμεση συμπλοκή μεταξύ τους, με αποτέλεσμα οι συμβατικοί πόλεμοι να γίνονται όλο και μικρότεροι και γεωγραφικά πιο περιορισμένοι, και απεναντίας τα κράτη να βασίζονται στην προηγμένη τεχνολογία και όχι σε απλούς αριθμούς (Van Creveld, 2004).

Ο ισχυρισμός του Βρετανού στρατηγού Rupert Smith το 2005 ότι οι κλασικές, μεγάλης κλίμακας μάχες μεταξύ κρατών δεν ορίζουν πλέον τον πόλεμο, σηματοδότησε μια μετάβαση από τον συμβατικό διακρατικό πόλεμο σε μια νέα μορφή, κατά την οποία το πεδίο μάχης βρίσκεται συχνά «μεταξύ των ανθρώπων». Αυτή η μετατόπιση, που χαρακτηρίζεται από «ασυμμετρίες» στους στόχους, το χρόνο, τους πρωταγωνιστές και τις τακτικές, έχει προκύψει από τον ανταρτοπόλεμο που παρατηρείται στην αποαποικιοποίηση και σε άλλες συγκρούσεις. Η ορολογία «υβριδικός πόλεμος» ήρθε στο προσκήνιο κατά τη διάρκεια του πολέμου Χεζμπολάχ-Ισραήλ το 2006, όπου η Χεζμπολάχ συνδύασε με αρκετά αποτελεσματικό τρόπο συμβατικές και ανορθόδοξες πολεμικές τακτικές, εστιάζοντας τόσο σε στρατιωτικό επίπεδο όσο και σε πολιτικό. Ομοίως, η σύγκρουση μεταξύ της Ρωσίας και της Γεωργίας το 2008 καθώς επίσης και το δόγμα του «μη γραμμικού» πολέμου του 2014 μπορούν να χαρακτηριστούν ως βασικά παραδείγματα της αυξανόμενης χρήσης υβριδικών μέσων (Marcuzzi, n.d.).

Ως ορισμός, επινοήθηκε από τον Δρ Frank Hoffman στις αρχές της δεκαετίας του 2000. Συγκεκριμένα, ο υβριδικός πόλεμος συνδυάζει τη χρήση νέων τεχνολογιών, με τη διεξαγωγή ακανόνιστων μορφών μάχης και την εμπλοκή μη εθνοκρατικών δρώντων. Επιπλέον, μπορεί να βασιστεί σε επιχειρήσεις στον κυβερνοχώρο, σε πόλεμο πληροφοριών και στη χρήση παράτυπων δυνάμεων παράλληλα με συμβατικά στρατιωτικά μέσα. Ενώ ορισμένοι υποστηρίζουν ότι οι υβριδικές αυτές τακτικές έχουν εφαρμοστεί σε όλη την ιστορία, η έννοια αυτή κέντρισε το ενδιαφέρον λόγω της στρατηγικής χρήσης των εν λόγω τακτικών από κράτη όπως η Ρωσία και η Κίνα. Αξίζει να αναφερθεί ότι, ο υβριδικός πόλεμος έχει επίσης συσχετιστεί με εξτρεμιστικές οργανώσεις, όπως ισλαμιστές μαχητές στη Μέση Ανατολή, οι οποίοι μάλιστα χειρίζονταν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για άσκηση προπαγάνδας, στρατολόγηση και για να υπονομεύουν τις δράσεις αντιμαχόμενων κυβερνήσεων. Συνεπώς, αυτή η εξέλιξη αντικατοπτρίζει μια ευρύτερη συνειδητοποίηση ότι η σύγχρονη εμπόλεμη σύγκρουση αφορά λιγότερο την αυστηρή τήρηση των διεθνών κανόνων και περισσότερο τη στρατηγική ευελιξία, αμφισβητώντας τις παραδοσιακές δυτικές προσεγγίσεις της έννοιας του πολέμου (Johnson, 2018).

1.2 Παραδείγματα υβριδικού πολέμου

Όπως θα αναλυθεί πιο διεξοδικά στο επόμενο κεφάλαιο, ο υβριδικός πόλεμος συχνά διενεργείται μέσα από τη χειραγώγηση της κοινής γνώμης, την παραποίηση των αφηγημάτων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, την εκμετάλλευση αδυναμιών σε κρίσιμες υποδομές και τη χρήση ιδιωτικών φορέων για να διεξαχθούν στρατιωτικές επιχειρήσεις χωρίς άμεση κρατική εμπλοκή. Ένα παράδειγμα αυτής της πρακτικής είναι η χρήση ιδιωτικών στρατιωτικών εταιρειών και πληρεξουσίων. Επιπλέον, ο υβριδικός πόλεμος αποσκοπεί στην αποδυνάμωση του αντιπάλου, μέσα από πλήγματα σε πολιτικούς και οικονομικούς τομείς αλλά και στον τομέα της ασφάλειας (Tagarev, 2018).

Για παράδειγμα, ο ρωσικός υβριδικός πόλεμος, ο οποίος έχει πολλάκις καθοδηγηθεί από την ανάγκη να αντισταθμίσει τη στρατιωτική και οικονομική κατωτερότητά του έναντι των δυτικών δυνάμεων, επιδιώκει να υπονομεύσει την επιρροή της Δύσης παγκοσμίως, να διαταράξει την εσωτερική πολιτική κρατών της ΕΕ και να εκμεταλλευτεί τα τρωτά σημεία της. Αυτόν τον σκοπό επιτυγχάνει μέσα από συγκεκριμένες ενέργειες όπως η παρέμβαση σε εκλογικές διαδικασίες, η

υποστήριξη αντιδυτικών ομάδων και η μόχλευση των ενεργειακών οδών. Ωστόσο, ενώ οι υβριδικές αυτές τακτικές της Ρωσίας έχουν αποσταθεροποιήσει ορισμένες περιοχές και έχουν εντείνει τους πολιτικούς διχασμούς, η επιτυχία τους στην πλήρη αντιστάθμιση της ασυμμετρίας ισχύος με το δυτικό μέτωπο παραμένει περιορισμένη (Bilal, 2024).

Αυτή η ασυμμετρία που χαρακτηρίζει τον υβριδικό πόλεμο και τα αποτελέσματά του, τόσο στο παρελθόν όσο και στο παρόν, βασίζεται στο γεγονός ότι οι συγκρούσεις συμβαίνουν πολλές φορές και μεταξύ δυνάμεων που ταιριάζουν άνισα, με αποτέλεσμα η ασθενέστερη πλευρά να αποφεύγει την άμεση αντιπαράθεση και να στοχεύει ευάλωτα σημεία του αντιπάλου της. Αυτή η μορφή πολέμου ήταν εμφανής από την εποχή του Πελοποννησιακού Πολέμου, όπου η Αθήνα και η Σπάρτη συμμετείχαν σε αντισυμβατικές μεθόδους όπως αιφνιδιαστικές επιθέσεις, δολιοφθορές σε οικονομικό επίπεδο ώστε να υπονομεύσουν η μία την άλλη, καθότι μάλιστα υπήρχαν σημαντικές αναντιστοιχίες ως προς τη στρατιωτική τους δύναμη. Στις σύγχρονες συγκρούσεις, το σκεπτικό παραμένει σχεδόν το ίδιο, με τους αντάρτες να αξιοποιούν την τοπογραφία της περιοχής τους και τα όπλα χαμηλής τεχνολογίας, όπως βόμβες σε δρομολόγια και επιθέσεις αυτοκτονίας, για να αντιμετωπίσουν στρατιώτες που είναι προηγμένοι τεχνολογικά. Ο στρατός των ΗΠΑ, για παράδειγμα, αντιμετωπίζει τέτοιες ομάδες ανταρτών και οργανώσεις με αποκεντρωμένες δομές και ποικίλα κίνητρα, γεγονός που αυτομάτως καθιστά δύσκολη την αντιμετώπισή τους με παραδοσιακές στρατηγικές. Για το λόγο αυτό, έχει προταθεί ότι, η αποτελεσματική αντιμετώπιση τέτοιων εξεγέρσεων, απαιτεί έναν συνδυασμό «σκληρής» ισχύος (άμεση στρατιωτική δράση) και «ήπιας» ισχύος (πολιτικές και κοινωνικές στρατηγικές). Τα διδάγματα από προηγούμενες συγκρούσεις όπως ο Πελοποννησιακός Πόλεμος έχουν δείξει ότι ακόμη και ενόψει της συντριπτικής τεχνολογικής υπεροχής ενός δρώντος, οι πόλεμοι δολιοφθοράς και η τρομοκρατία μπορούν να έχουν σημαντικό στρατηγικό αντίκτυπο (Porter, 2006).

Στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, τόσο οι δυνάμεις των Συμμάχων όσο και οι δυνάμεις του Άξονα χρησιμοποίησαν έναν συνδυασμό συμβατικών και μη τακτικών. Για παράδειγμα, οι Σοβιετικοί αντάρτες διέκοψαν τις γερμανικές γραμμές ανεφοδιασμού και τη βρετανική υποστήριξη στα ευρωπαϊκά κινήματα της αντίστασης. Ομοίως, η επιτυχία του Μάο Τσε Τουνγκ στη χρήση υβριδικών τακτικών κατά τον Δεύτερο Σινο-Ιαπωνικό Πόλεμο και τον Κινεζικό Εμφύλιο Πόλεμο ανέδειξε την αποτελεσματικότητα των μέσων αυτών τόσο στον συμβατικό όσο και στον

ανορθόδοξο πόλεμο. Ο Γαλλικός και ο Ινδικός Πόλεμος επέδειξαν περαιτέρω υβριδικές τακτικές, με τις βρετανικές δυνάμεις να χρησιμοποιούν ελαφρύ πεζικό και ντόπιους βοηθητικούς μαχητές μαζί με τις συμβατικές τους δυνάμεις. Μια αξιοσημείωτη χρήση του υβριδικών μορφών ήταν, κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, όταν οι βρετανικές δυνάμεις υποστήριξαν Άραβες αντάρτες με επικεφαλής τον Σερίφ Χουσεΐν και τον T.E. Lawrence ώστε να διαταράξουν τον οθωμανικό έλεγχο. Επιπροσθέτως, οι ανορθόδοξες τακτικές που εφάρμοσαν αυτές οι δυνάμεις, όπως η στόχευση των σιδηροδρόμων και η εμπλοκή σε μάχες αιφνιδιασμού, βοήθησαν τη βρετανική εκστρατεία στην Παλαιστίνη. Ωστόσο, ο υβριδικός πόλεμος έθεσε και σημαντικές προκλήσεις στις δυτικές δυνάμεις, ιδιαίτερα κατά την εποχή της αποαποικιοποίησης. Για παράδειγμα, η ήττα των γαλλικών δυνάμεων στην Ινδοκίνα, όπου οι Βιετ Μινχ συνδυάζοντας αποτελεσματικά στρατηγικές τακτικού στρατού και ανταρτών, με την υποστήριξη των Κινέζων, ανέδειξε αυτές τις δυσκολίες. Η πολιτική βούληση να συντηρηθεί μια σύγκρουση, σε συνδυασμό με τη στρατηγική χρήση της προπαγάνδας, οδήγησαν τελικά στην αποχώρηση των Γάλλων. Τέλος, η ισχυρή αμερικανική πολεμική μηχανή δεν μπόρεσε να αντιμετωπίσει τους ευέλικτους Βιετναμέζους μαχητές που γνώριζαν και εκμεταλλεύτηκαν στο έπακρο τα τροπικά δάση της χώρας τους, με αποτέλεσμα την αποχώρηση των αμερικανικών δυνάμεων, κάτω από την πίεση που ασκήθηκε από την κοινή γνώμη, λόγω των μεγάλων απωλειών. Συνεπώς, τα εν λόγω ιστορικά παραδείγματα αποδεικνύουν πώς ο υβριδικός πόλεμος, μπορεί να ανατρέψει τις ισορροπίες ισχύος σε μακροχρόνιες συγκρούσεις, προκαλώντας πλήγματα σε μεγάλες δυνάμεις με τρόπους που ο συμβατικός πόλεμος δεν δύναται (Mansoor, 2012).

2. Εργαλεία υβριδικού πολέμου

Ο υβριδικός πόλεμος και οι υβριδικές απειλές χρησιμοποιούν έναν ευρύ συνδυασμό παραδοσιακών και μη συμβατικών εργαλείων για την αποσταθεροποίηση ενός αντιπάλου. Ο συνδυασμός αυτών των εργαλείων καθιστά τον υβριδικό πόλεμο δύσκολο να ανιχνευθεί και να αντιμετωπιστεί με παραδοσιακά μέσα.

Η ιδέα του υβριδικού πολέμου βασίζεται εν μέρει στην συγκαλυμμένη δράση, η οποία ορίζεται από τον Νόμο Εθνικής Ασφάλειας του 1947, ως οι μυστικές αυτές δραστηριότητες που διεξάγονται από μια κυβέρνηση για να επηρεάσει τις πολιτικές, οικονομικές ή στρατιωτικές συνθήκες στο εξωτερικό, διατηρώντας την μυστικότητά

της. Η αποτελεσματικότητα της κρυφής δράσης διασφαλίζεται από τη διατήρηση της εύλογης άρνησης, τη διασφάλιση του απορρήτου των μυστικών επιχειρήσεων και την προστασία της φήμης της χώρας που την εκτελεί. Ο σκοπός της συγκεκριμένης δράσης είναι να επηρεάσει τις εσωτερικές ισορροπίες ισχύος, να διαμορφωθεί η κοινή γνώμη και να προκληθούν συγκεκριμένες ζημιές σε ξένα κράτη ή ομάδες. Αυτές οι ενέργειες κυμαίνονται από την υποστήριξη ξένων εκλογών έως πιο ακραία μέτρα όπως πραξικοπήματα και δολοφονίες, που συνήθως εμπίπτουν σε τρεις κατηγορίες: πολιτική δράση, στρατιωτικές επιχειρήσεις και επιχειρήσεις πληροφόρησης. Για να επιτύχουν οι κρυφές ενέργειες, πρέπει να συντονίζονται με ευρύτερες διπλωματικές, στρατιωτικές και οικονομικές στρατηγικές, με σαφείς πολιτικούς στόχους. Ο συγχρονισμός είναι σημαντικός, καθώς οι πρόωρες ή ετεροχρονισμένες ενέργειες μπορούν να αποτύχουν (Barber et al., 2017).

Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί ότι, η χρήση υβριδικών μέσων έχει ως αρχή την «προβολή ισχύος». Ως προβολή ισχύος ορίζεται η ικανότητα ενός εθνοκρατικού δρώντος να επεκτείνει τις στρατιωτικές του δυνάμεις πέρα από τα σύνορά του για να ασκήσει επιρροή, να αποτρέψει τους αντιπάλους και να εδραιώσει την παρουσία του στην παγκόσμια σκηνή. Αν και η ιδέα δεν είναι νέα και εφαρμόζεται από τις Μεγάλες Δυνάμεις εδώ και αιώνες, η σημασία της έχει αποκτήσει μεγαλύτερη διάσταση μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Στον πυρήνα της, η προβολή ισχύος έχει ως στόχο να κάνει αισθητή την παρουσία ενός έθνους, αντί να εστιάζει σε συγκεκριμένες ενέργειες, και συχνά βασίζεται στη χρήση θαλάσσιας και αεροπορικής ισχύος. Επιπλέον, η προβολή ισχύος μπορεί να λάβει διάφορες μορφές, όπως η κατασκευή στρατιωτικών βάσεων σε γεωπολιτικά σημαντικές περιοχές. Η συγκεκριμένη προσέγγιση για την προβολή ισχύος ποικίλλει ανάλογα με το πλαίσιο και την στοχευμένη περιοχή, αλλά ο πρωταρχικός της στόχος είναι να επιβεβαιώσει την κυριαρχία και να διαμορφώσει τα αποτελέσματα σε μια δεδομένη σύγκρουση ή περιοχή (Barber et al., 2017).

2.1 Πολιτική αποσταθεροποίηση

Η χρήση υβριδικών στρατηγικών σε επίπεδο πολιτικής αποτελεί μια συγκαλυμμένη τακτική που εφαρμόζεται ώστε να επηρεάσει πολιτικούς ηγέτες ή καταστάσεις σε άλλα κράτη, συχνά μέσω της υποστήριξης ομάδων με πολιτική ισχύ. Μια βασική μέθοδος είναι για παράδειγμα, η παροχή συγκαλυμμένης οικονομικής και

συμβουλευτικής υποστήριξης σε ομάδες της αντιπολίτευσης, σε πολιτικούς συμμάχους ή οργανώσεις, όπως πολιτικά κόμματα, μέσα ενημέρωσης, εργατικά συνδικάτα ή θρησκευτικές ομάδες, για να αλλοιώσουν τα πολιτικά αποτελέσματα. Ένα αξιοσημείωτο ιστορικό παράδειγμα είναι η υποστήριξη της CIA των ΗΠΑ προς τους Χριστιανοδημοκράτες στις εκλογές του 1948 στην Ιταλία με σκοπό να αποτρέψει ενδεχόμενη νίκη των κομμουνιστών. Μια άλλη μέθοδος βασίζεται στην άσκηση επιρροής σε καθεστώτα μέσω άμεσων συμβουλών ή ακόμα και ενσωμάτωσης κρυφών προσώπων ή παραγόντων μέσα σε μια κυβέρνηση για να μπορούν κρυφά να επηρεάσουν στις αποφάσεις. Αυτή η τακτική χρησιμοποιήθηκε κυρίως από τη Σοβιετική Ένωση και τις ΗΠΑ κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η Ρωσία παρείχε τόσο υλική υποστήριξη όσο και πολιτικές συμβουλές για να εξασφαλίσει την συμπόρευση με τα συμφέροντά της (Barber et al., 2017).

Επιπροσθέτως, πιο σύγχρονα παραδείγματα πολιτικής χειραγώγησης αποτελούν το Κέντρο Αρμονίας της Λετονίας και το Κόμμα του Κέντρου της Εσθονίας που θεωρούνται ύποπτα καθότι έχει υποστηριχθεί ότι χρηματοδοτούνται σε μεγάλο βαθμό από τη Μόσχα. Επίσης, στη Γαλλία, το ακροδεξιό Εθνικό Μέτωπο της Μαρίν Λεπέν φέρεται να έχει λάβει δάνεια από ρωσικές τράπεζες, όπως επίσης και υποστήριξη για την προεδρική εκστρατεία της το 2017. Τα φιλορωσικά κόμματα μπορούν να βρίσκονται σε όλο το πολιτικό και ιδεολογικό φάσμα, ανεξάρτητα από τους επίσημους δεσμούς τους με τη Μόσχα. Η Ρωσία εκτιμά την ικανότητά τους να προωθήσουν τα συμφέροντά της έναντι της ιδεολογικής τους βάσης, με αποτέλεσμα αυτά τα κόμματα να υποστηρίζουν ενέργειες ευθυγραμμισμένες με τους γεωπολιτικούς στόχους της. Επιπλέον, οι διπλωματικές σχέσεις συμβάλλουν σε αυτή την κατάσταση. Για παράδειγμα, ο Πούτιν έχει καλλιεργήσει μια στενή σχέση με τον ανώτατο ηγέτη της Βόρειας Κορέας Κιμ Γιονγκ Ουν, αλλά συνεργάζεται και υποστηρίζει χωρίς ενδοιασμούς και τον πρόεδρο της Συρίας, τον Μπασάρ αλ Άσαντ. (Treverton et al., 2018).

2.2. Προπαγάνδα, παραπληροφόρηση και μέσα κοινωνικής δικτύωσης

Η προπαγάνδα είναι ακόμα ένα εξέχον και ιδιαίτερο μέσο σε αυτόν τον τύπο πολέμου, το οποίο χρησιμοποιήθηκε εκτενώς ειδικά τον 20ό αιώνα. Το έργο του Richard Taylor για την κινηματογραφική προπαγάνδα σκιαγραφεί την σημαντικότητα

αυτού του μέσου, αλλά τονίζει επίσης τον αντίκτυπό που έχει στην πολιτική εξουσία, ιδιαίτερα σε ολοκληρωτικά καθεστώτα όπως η ναζιστική Γερμανία και η Σοβιετική Ρωσία. Η περίοδος του Μεσοπολέμου ανέδειξε μια νέα τάση, καθώς οι τεχνολογίες μαζικής ενημέρωσης και επικοινωνίας και η αυξημένη συμμετοχή του κοινού στην πολιτική επέτρεψαν στην προπαγάνδα να ευδοκιμήσει. Σε ολοκληρωτικά κράτη, όπου τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ελέγχονται αυστηρά, η προπαγάνδα εφαρμόστηκε τόσο για κινητοποίηση εν καιρώ πολέμου όσο και για άσκηση κοινωνικού ελέγχου. Παρόλο που οι δυτικές δημοκρατίες κράτησαν μία πιο επιφυλακτική στάση απέναντι στην προπαγάνδα, ωστόσο αναγνώρισαν τον ρόλο της στην πολιτική (Charman, 2000).

Επιπροσθέτως, η μέθοδος της σκόπιμης παραπληροφόρησης (disinformation) είναι μία παρόμοια τακτική, η οποία επιδρά με ιδιαίτερο τρόπο στη διαμόρφωση των αντιλήψεων και στον επηρεασμό της κοινής γνώμης. Ο έλεγχος και η χειραγώγηση των πληροφοριών έχει ως απώτερο σκοπό την αιτιολόγηση της αφορμής ενός πολέμου, όπως μάλιστα φάνηκε στον πόλεμο του Ιράκ του 2003. Η κυβέρνηση των ΗΠΑ πλαισίωσε την εισβολή της ως απαραίτητη πράξη αυτοάμυνας εναντίον του Σαντάμ Χουσεΐν, για τον οποίο εικάστηκε ψευδώς ότι κατείχε όπλα μαζικής καταστροφής και συνεργαζόταν με την Αλ Κάιντα. Το εν λόγω αφήγημα, υποστηριζόμενο από μέσα ενημέρωσης, ενίσχυσε αυτές τις ψευδείς πεποιθήσεις που διατηρήθηκαν αναλλοίωτες για χρόνια, ακόμη και μετά τον πόλεμο, παρά το γεγονός ότι ποτέ δεν βρέθηκαν απτές αποδείξεις για την ύπαρξη χημικών όπλων στο Ιράκ. Η παραπληροφόρηση, ιδιαίτερα μέσω της πλαισίωσης των συγκρούσεων ως πολέμων ενάντια στο κακό, δικαιολογεί τη βία, ενοχοποιεί τον εχθρό και καταστέλλει τις φωνές που αντιτίθενται στην πολεμική σύγκρουση. Οι γνωστικές προκαταλήψεις, όπως η τάση αποδοχής κάθε μορφής παραπληροφόρησης, ισχυροποιούν περαιτέρω αυτές τις ψευδείς αφηγήσεις. Επιπλέον, η παραπληροφόρηση που τροφοδοτείται από διάφορα κοινωνικά αφηγήματα, μπορεί να καταστήσει δύσκολη τη διόρθωση των ψευδών πεποιθήσεων, συμβάλλοντας καταπέκταση στην κλιμάκωση της σύγκρουσης και στην παρεμπόδιση των ειρηνευτικών προσπαθειών (Lewandowsky et al., 2013).

Η παραπληροφόρηση διακρίνεται σε διάφορες μορφές, όπως ψέματα, παραμορφωμένες εικόνες, παραποιημένες ιστοσελίδες, ακόμη και παραπλανητικές εγγραφές σε ιστοσελίδες. Η επέκταση της χρήσης των νέων τεχνολογιών και του Διαδικτύου, έχει καταστήσει ευκολότερη τη δημιουργία και τη διάδοση εσφαλμένων πληροφοριών, οδηγώντας σε σημαντικές κοινωνικές βλάβες, όπως οικονομικές

απώλειες, συναισθηματική δυσφορία και κλονισμένη εμπιστοσύνη του κοινού. Φιλόσοφοι όπως ο Saint Augustine, ο Roderick Chisholm και ο Thomas Feehan έχουν ταξινομήσει την εξαπάτηση με διάφορους τρόπους, δίνοντας έμφαση στους στόχους, τη διατήρηση υπαρχουσών ψευδών πεποιθήσεων ή την αποτροπή της απόκτησης αληθινών πεποιθήσεων. Αυτές οι ταξινομήσεις είναι χρήσιμες για την κατανόηση των διαφορετικών στρατηγικών της παραπληροφόρησης (Fallis, 2014)

Οι πλατφόρμες μέσω κοινωνικής δικτύωσης έχουν διευρύνει το πεδίο του πολέμου πληροφοριών, επιτρέποντας σε άτομα και ομάδες να συνδέονται σε διάφορες πλατφόρμες, να μοιράζονται αφηγήματα και να κερδίζουν άμεσα σχόλια. Αυτό έχει αποδειχθεί χαρακτηριστικά στη συνεχιζόμενη σύγκρουση Ρωσίας-Ουκρανίας, όπου και οι δύο πλευρές έχουν χρησιμοποιήσει τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για στρατηγική επικοινωνία και διάδοση πληροφοριών, με την Ουκρανία να αξιοποιεί το Twitter, το Instagram και το TikTok για να προβάλλει την ανθεκτικότητά της με σκοπό να κερδίσει διεθνή υποστήριξη. Συνεπώς, ενώ τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ενισχύουν τις φωνές των απλών ανθρώπων, έχουν επίσης εγείρει ανησυχίες σχετικά με τις αρνητικές διαστάσεις τους, καθώς τόσο η Ρωσία όσο και η Ουκρανία δημιουργούν στρατηγικά μηνύματα για να κατευθύνουν και να επηρεάσουν την κοινή γνώμη. Επιπλέον, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης διαδραματίζουν βασικό ρόλο στον διαρκή πόλεμο πληροφοριών, ενισχύοντας το έργο των μυστικών υπηρεσιών στην κατασκοπεία και στις ψυχολογικές επιχειρήσεις (Shamsi, 2023).

Οι ψευδείς ειδήσεις (Fake news), ένας όρος που διαδόθηκε ευρέως κατά τις εκλογές του 2016 στις ΗΠΑ, αναφέρεται τόσο σε ψευδείς πληροφορίες όσο και παραπλανητικές ιστορίες, που συχνά διαδίδονται ταχύτερα από την αλήθεια. Στις ΗΠΑ, για παράδειγμα, οι ψευδείς ειδήσεις που υποστηρίχθηκαν από τη Ρωσία, όπως το περιστατικό του Ιντσιρλίκ, έφτασαν σε ένα ευρύ κοινό στο διαδίκτυο, επηρεάζοντας την αντίληψή του. Ομοίως, η ρωσική προπαγάνδα διέδιδε ψευδή μηνύματα σχετικά με την ήττα του στρατού της Ουκρανίας. Μια άλλη αξιοσημείωτη περίπτωση διαστρεβλωμένων γεγονότων ήταν το περιστατικό «Lisa» στη Γερμανία, όπου η ρωσική κρατική τηλεόραση ανέφερε ψευδώς την απαγωγή και τον βιασμό μιας νεαρής κοπέλας από μετανάστες, προκαλώντας διαμαρτυρίες και φρενίτιδα στα ΜΜΕ. Τα ρωσικά μέσα ενημέρωσης και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ενίσχυσαν την ιστορία αυτή, διχάζοντας περαιτέρω την κοινή γνώμη. Η ευθύνη διάφορων πλατφορμών, όπως το Facebook και το Twitter, για τον περιορισμό των ψεύτικων

ειδήσεων παραμένει ένα αμφιλεγόμενο ζήτημα, καθώς προσπαθούν να ισορροπήσουν μεταξύ του να είναι πάροχοι περιεχομένου και εκδότες (Treverton et al., 2018).

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι, πληροφορίες και έγγραφα που αποκτώνται μέσω κυβερνοκατασκοπίας ή παραδοσιακής κατασκοπείας μπορούν να διαρρεύσουν για να διαμορφώσουν την κοινή γνώμη και τις αντιλήψεις. Στις ΗΠΑ, η ρωσική κυβερνοκατασκοπεία στόχευε βασικούς πολιτικούς οργανισμούς και άτομα, χρησιμοποιώντας προσεκτικά χρονομετρημένες διαρροές πληροφοριών για να επηρεάσουν τη δημόσια συζήτηση και να διαταράξουν τη δημοκρατική διαδικασία. Αυτές οι διαρροές διαδόθηκαν μέσω πλατφορμών καθώς και ιστοσελίδων υπό τον έλεγχο της Ρωσίας, όπως το Guccifer 2.0 και το DCLeaks.com, που δημοσίευσαν κλεμμένο υλικό από το DNC, το DCCC και την εκστρατεία Κλίντον. Ομοίως, κατά τη διάρκεια των εκλογών στη Γαλλία, το Κρεμλίνο διέρρευσε αρχεία από την εκστρατεία του Εμανουέλ Μακρόν μόλις 48 ώρες πριν από την ψηφοφορία. Αυτές οι διαρροές είναι ένα ισχυρό εργαλείο για την επίτευξη συγκεκριμένων πολιτικών στόχων και έχουν μετατραπεί σε βασικό μέσο των υβριδικών τακτικών απειλής της Ρωσίας (Treverton et al., 2018).

2.3 Οικονομικός πόλεμος

Στο σημείο αυτό, αξίζει να γίνει αναφορά και στον οικονομικό πόλεμο, ως συστατικό στοιχείο του υβριδικού πολέμου, δηλαδή τη σκόπιμη χρήση στρατηγικών για την αποδυνάμωση της οικονομίας του αντιπάλου μέσω επιβαλλόμενων μέτρων όπως αποκλεισμοί, δασμοί, κυρώσεις και άλλες οικονομικές διαταραχές. Είναι μια τακτική που χρησιμοποιείται συχνά με στόχο την πρόκληση οικονομικής φθοράς για τον εξαναγκασμό πολιτικών ή στρατηγικών παραχωρήσεων. Σε αντίθεση με τις τυπικές προστατευτικές πολιτικές, οι οποίες αποσκοπούν στη διασφάλιση της οικονομικής ευρωστίας ενός έθνους, ο πρωταρχικός στόχος του οικονομικού πολέμου είναι να βλάψει την οικονομία του αντιπάλου χωρίς να επιδιώκει κανένα άμεσο οικονομικό όφελος (Iskandarov & Gawliczek, 2022).

Ο αντίκτυπος του οικονομικού σκέλους του υβριδικού πολέμου, δύναται να αποσταθεροποιήσει τον πολιτικό και κοινωνικό ιστό ενός έθνους, στερώνοντας του την ικανότητά του να συγκεντρώνει πόρους για άμυνα και διακυβέρνηση. Στην πράξη, ο οικονομικός πόλεμος μπορεί να περιλαμβάνει άμεσες ενέργειες όπως εμπορικά εμπάργκο, χειραγώγηση νομισμάτων και παύση κρίσιμων διεθνών συμφωνιών, καθώς

και έμμεσα μέτρα όπως η αποσταθεροποίηση στρατιωτικών ενεργειών. Ο στόχος τέτοιων μέτρων είναι συχνά να προκαλέσουν πολιτικές αλλαγές που μερικές φορές οδηγούν στην άνοδο κοινωνικών ομάδων, που είναι φίλια προσκείμενες υπέρ των επιτιθέμενων (Slukhai, 2018).

Η οικονομική ανάλυση του υβριδικού πολέμου αναδεικνύει τη σχέση μεταξύ των δραστηριοτήτων υβριδικών συγκρούσεων και της οικονομικής απόδοσης ενός έθνους, ιδιαίτερα μέσω του αντίκτυπού τους στη δυναμική του ΑΕΠ τους. Η ανάλυση παλινδρόμησης σε ορισμένες μελέτες έχει δείξει ότι οι διακυμάνσεις στους επιχειρηματικούς κύκλους συσχετίζονται σε σημαντικό βαθμό με αυτούς τους τύπους εγκλημάτων, γεγονός που υποδεικνύει ότι τέτοιες δραστηριότητες μπορούν να σηματοδοτήσουν την έναρξη του υβριδικού πολέμου. Ορισμένα εγκλήματα, όπως η διαφθορά και τα εγκλήματα στον κυβερνοχώρο, επηρεάζουν την οικονομική απόδοση (Nozharov, 2019).

Ο οικονομικός εξαναγκασμός, είναι μια βασική τακτική του υβριδικού πολέμου, ο οποίος βασίζεται στην δημιουργία οικονομικής εξάρτησης μιας χώρας από μία άλλη με σκοπό τη χειραγώγηση των πολιτικών αποφάσεων. Για παράδειγμα, σε περιοχές όπως ο Νότιος Καύκασος, οι χώρες που εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από συγκεκριμένες ξένες επενδύσεις ή πιστώσεις είναι ιδιαίτερα επιρρεπείς σε καταναγκαστικές τακτικές που μπορούν να διαβρώσουν την κυριαρχία τους. Η εξάρτηση της Αρμενίας από τη Ρωσία και το Ιράν αποτελεί παράδειγμα αυτής της ευπάθειας, καθώς η εξωτερική οικονομική μόχλευση έχει τη δυνατότητα να επιβάλει πολιτικές αλλαγές που ευθυγραμμίζονται με τα συμφέροντα ισχυρότερων κρατών. Αντίθετα, χώρες όπως το Αζερμπαϊτζάν που διαφοροποιούν τις οικονομικές τους σχέσεις είναι σε καλύτερη θέση να μετριάσουν τέτοιους κινδύνους. Παράγοντες όπως η περιορισμένη εμπορική δραστηριότητα ή σύνδεση με εμπορικούς εταίρους, η αδιαφάνεια στην εσωτερική πολιτική και η μεγάλη εξάρτηση από την εξωτερική βοήθεια επιδεινώνουν την ευπάθεια των οικονομικά εξαρτημένων κρατών (Iskandarov & Gawliczek, 2022).

2.4 Κυβερνοεπιθέσεις

Οι επιθέσεις στον κυβερνοχώρο έχουν αποδειχθεί ένα από τα πιο βασικά στοιχεία του σύγχρονου υβριδικού πολέμου λόγω της χρησιμότητάς τους στο να διεξάγουν κρυφές συγκρούσεις χωρίς φυσική αντιπαράθεση ή επίσημες κηρύξεις

πολέμου. Αυτές οι επιθέσεις είναι σχετικά φθηνές, είναι ευρέως προσβάσιμες και ικανές να προκαλέσουν σημαντική αναστάτωση, γεγονός που τις καθιστά ένα ελκυστικό εργαλείο τόσο για κρατικούς όσο και για μη κρατικούς φορείς. Οι επιχειρήσεις στον κυβερνοχώρο δίνουν τη δυνατότητα για επιδίωξη στρατηγικών στόχων διατηρώντας δύσκολο τον εντοπισμό των δραστών και η έλλειψη σαφών διεθνών νομικών πλαισίων καθιστά εξίσου δύσκολη τη λογοδοσία. Αυτή η αβεβαιότητα ενισχύει το δίλημμα της ασφάλειας, σύμφωνα με το οποίο τα κράτη μπορεί να αισθάνονται υποχρεωμένα να αναπτύξουν τις δικές τους ικανότητες στον κυβερνοχώρο ως απάντηση στις επιθέσεις άλλων. Ο κυβερνοπόλεμος χαρακτηρίζεται από τη δυνατότά του να διαταράσσει κρίσιμες υποδομές, να χειραγωγεί πληροφορίες και να υποκινεί την κυβερνοκατασκοπεία, στοιχεία που μπορούν να αλλάξουν σημαντικά την ισορροπία δυνάμεων. Αυτές οι επιθέσεις μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε διάφορες μορφές, από τις πιο απλές όπως μολύνσεις κακόβουλου λογισμικού έως τις πιο πολυδιάστατες όπως η χειραγώγηση δεδομένων. Επιπλέον, η άνοδος του «Σκοτεινού Διαδικτύου» και η αυξανόμενη χρήση της τεχνητής νοημοσύνης στον κυβερνοχώρο διευρύνουν ακόμη περισσότερο την δυναμική και την πολυπλοκότητα αυτών των επιχειρήσεων. Ως μορφή πολιτικού και πληροφοριακού πολέμου, οι επιθέσεις στον κυβερνοχώρο συμβάλλουν και στη διάδοση της παραπληροφόρησης (Abdyraeva, 2020)

Αυτές οι επιθέσεις, όπως οι προηγμένες επίμονες απειλές (APT), ransomware και παραβιάσεις της εφοδιαστικής αλυσίδας, στοχεύουν κρίσιμες υποδομές ενώ εκμεταλλεύονται την αυξανόμενη διασύνδεση των παγκόσμιων συστημάτων. Οι μη κρατικοί φορείς, όπως οι ΜΚΟ και άλλες οντότητες του ιδιωτικού τομέα, εμπλέκονται σημαντικά στη διαμόρφωση στρατηγικών κυβερνοασφάλειας μέσω της συνεργασίας με κυβερνήσεις και επιχειρήσεις, αν και αντιμετωπίζουν περιορισμούς τόσο σε οικονομικούς πόρους όσο και σε νομικό πλαίσιο, αλλά και δυσκολίες συντονισμού. Καθώς αυτοί οι κίνδυνοι στον κυβερνοχώρο γίνονται όλο και πιο σύνθετοι, η διεθνής συνεργασία και οι συμπράξεις δημόσιου-ιδιωτικού τομέα είναι σημαντικές για τη δημιουργία ανθεκτικών πλαισίων κυβερνοασφάλειας που μπορούν να προσαρμοστούν στην εξελισσόμενη φύση του ψηφιακού πολέμου. Αυτή η υβριδική προσέγγιση, τονίζει την ανάγκη για προληπτικά μέτρα για τη διαφύλαξη υποδομών και την αντιμετώπιση των αναδυόμενων ψηφιακών κινδύνων τόσο από κρατικούς όσο και από μη κρατικούς φορείς (Adeyeri & Abroshan, 2024).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι επιθέσεις DDoS (Distributed Denial of Service) που έχουν γίνει ένα ισχυρό εργαλείο στον σύγχρονο κυβερνοπόλεμο λόγω του χαμηλού κόστους και του υψηλού αντίκτυπου του χαρακτήρα τους, δίνοντας τη δυνατότητα στους επιτιθέμενους να απενεργοποιούν σημαντικές υποδομές και υπηρεσίες κατακλύζοντας δίκτυα με αυξημένη χρησιμοποίηση. Τέτοιες επιθέσεις προκαλούν σημαντική κοινωνική και οικονομική ζημιά. Το γεωπολιτικό τοπίο έχει εντείνει αυτό το είδος ψηφιακής απειλής, με αξιοσημείωτες αυξήσεις στις επιθέσεις DDoS εν μέσω παγκόσμιων συγκρούσεων. Για παράδειγμα, μεταξύ 2021 και 2022, η Ουκρανία παρουσίασε αύξηση 500% στη δραστηριότητα DDoS, η οποία συχνά συνδέεται με φιλορωσικές ομάδες που χρησιμοποιούν πλατφόρμες όπως η Stark Industries. Παρόμοιες αυξήσεις στη δραστηριότητα DDoS έχουν παρατηρηθεί παγκοσμίως. Στα τέλη του 2023, το Ισραήλ είδε αύξηση 27% στις επιθέσεις εναντίον των τοποθεσιών του, ενώ οι παλαιστινιακές τοποθεσίες παρουσίασαν μια συγκλονιστική αύξηση 1.126%. Η Ταϊβάν έχει επίσης στοχοποιηθεί σε μεγάλο βαθμό, με αύξηση 3.370% από το 2022 έως το 2023. Αυτές οι επιθέσεις υπερβαίνουν τις τεχνικές προκλήσεις, διαβρώνουν την εμπιστοσύνη των χρηστών και εντείνουν τον φόβο, ιδιαίτερα όταν συνδυάζονται με εκστρατείες παραπληροφόρησης που ενισχύουν ακόμη περισσότερο τη δημόσια ανησυχία (SIAPARTNERS, 2024).

2.5 Τεχνητή νοημοσύνη

Η Τεχνητή Νοημοσύνη (AI) αποτελεί ένα νέο είδος υβριδικής απειλής το οποίο ενισχύει τις στρατιωτικές ικανότητες και παρέχει προηγμένες λύσεις που πιθανότητα οι άνθρωποι να μην είναι σε θέση να επιτύχουν. Η τεχνητή νοημοσύνη σε αυτό το πλαίσιο μπορεί να χωριστεί σε δύο βασικούς κλάδους:

1. το λογισμικό υπολογιστών και
2. τα ρομποτικά και αυτόνομα συστήματα (RAS).

Ο πρώτος κλάδος αναφέρεται σε τεχνολογίες όπως έμπειρα συστήματα, αναγνώριση ομιλίας, επεξεργασία φυσικής γλώσσας και μηχανική μάθηση, τα οποία υποστηρίζουν τη λήψη στρατιωτικών αποφάσεων, τις επιχειρήσεις πληροφοριών και τα συστήματα επιτήρησης. Από την άλλη πλευρά, τα ρομποτικά και αυτόνομα συστήματα αναφέρονται σε τεχνολογίες όπως μη επανδρωμένα εναέρια οχήματα (UAV) και συστήματα ικανά για αυτόματη αναγνώριση και προσβολή στόχων. Η

ενσωμάτωση της τεχνητής νοημοσύνης σε τομείς όπως οι πληροφορίες, η επιτήρηση, η αναγνώριση (ISR) και η ασφάλεια του κυβερνοχώρου ενισχύουν σημαντικά τη στρατιωτική αποτελεσματικότητα. Επιπλέον, οι τεχνικές ανάκτησης δεδομένων και μηχανικής μάθησης, ειδικά η βαθιά μάθηση, δίνουν τη δυνατότητα επεξεργασίας τεράστιων ποσοτήτων δεδομένων, εξάγοντας χρήσιμες πληροφορίες για την επίγνωση της κατάστασης και την υποστήριξη λήψης ορθών αποφάσεων. Η βαθιά μάθηση, με την ικανότητά της να δημιουργεί αναπαραστάσεις δεδομένων υψηλού επιπέδου από μεγάλα σύνολα δεδομένων, είναι ιδιαίτερα πολύτιμη γιατί σε πραγματικό χρόνο βρίσκει εφαρμογή στον υβριδικό πόλεμο (Șuşnea & Ioniţ-Cosmin, 2021).

2.6 Κοινωνικές εξεγέρσεις και αναταραχή

Οι κοινωνικές εξεγέρσεις έχουν εργαλειοποιηθεί και αποτελούν κύριο άξονα του σύγχρονου υβριδικού πολέμου, όπου η αντίσταση των πολιτών εντατικοποιείται για να αποδυναμώσει τις κρατικές δομές χωρίς άμεση συμβατική στρατιωτική εμπλοκή. Αξιοποιώντας την κοινωνική δυσαρέσκεια, κινήματα και οργανώσεις εκμεταλλεύονται τα πολιτικά και κοινωνικά ρήγματα, επιτυγχάνοντας αποσταθεροποίηση των κυβερνήσεων, ασκώντας πίεση στην κρατική νομιμότητα και υποβαθμίζοντας την εμπιστοσύνη του κοινού στους θεσμούς. Στον υβριδικό πόλεμο, οι εξεγέρσεις λειτουργούν μέσα σε μια γκριζα ζώνη, διότι συνδυάζουν την πολιτική επιρροή, τον κοινωνικό ακτιβισμό και μερικές φορές ακόμη και τη βία.

Το 2016, η Ρωσία υποστήριξε ομάδες διαδηλωτών κατά της Ευρωπαϊκής Ένωσης εν όψει ενός ολλανδικού δημοψηφίσματος για το εμπόριο με την Ουκρανία. Επιπλέον, η Μόσχα πιθανότατα υποστήριξε κινήματα διαμαρτυρίας και στη Βουλγαρία, χρηματοδοτώντας τις εκστρατείες των μέσων μαζικής ενημέρωσης κατά της ανάπτυξης σχιστολιθικού φυσικού αερίου, με απώτερο στόχο να εμποδίσει τις πολιτικές που αποσκοπούσαν στη μείωση της εξάρτησης της Βουλγαρίας από τη ρωσική ενέργεια. Αυτή η εξάρτηση της Βουλγαρίας αποτελεί βασική πηγή οικονομικής μόχλευσης για το Κρεμλίνο. Ως αποτέλεσμα αυτών των ενεργειών, ο Πρωθυπουργός της Βουλγαρίας Μπόικο Μπορίσοφ ακύρωσε την αδειοδότηση της εταιρίας Chevron για εξερεύνηση σχιστολιθικού φυσικού αερίου στη χώρα (Treverton et al., 2018).

Από την άλλη, οι εμφύλιες εξεγέρσεις εντός των ισλαμιστικών κοινωνικών κινήματων αποτελούν ένα ακόμα παράδειγμα αυτής της προσέγγισης, επιδεικνύοντας

την προσαρμοστικότητα τέτοιων ομάδων τόσο τοπικά όσο και στο παγκόσμιο γεωπολιτικό τοπίο. Ιστορικά, τα ισλαμιστικά κινήματα έχουν προσανατολιστεί σε διάφορες κοινωνικές διαιρέσεις, προσαρμόζοντας την ιδεολογία και τις τακτικές τους με βάση τα τρωτά σημεία των εκάστοτε καθεστώτων. Αυτά τα καθεστώτα, που συχνά συντίθενται είτε από αυταρχικά είτε δημοκρατικά στοιχεία και χαρακτηρίζονται από εθνοτικές, θρησκευτικές ή φυλετικές διαφορές, παρουσιάζουν ευκαιρίες στα ισλαμιστικά κινήματα να εδραιώσουν τη δική τους επιρροή. Οι ισλαμιστικοί αυτοί παράγοντες μπορεί να εναλλάσσονται μεταξύ βίαιης εξέγερσης, εμπλοκής των πολιτών, ακόμη και συμμετοχής σε εκλογικές διαδικασίες, ανάλογα με το μεταβαλλόμενο πολιτικό περιβάλλον. Σε ορισμένες περιοχές, για παράδειγμα, τα κινήματα αυτά σχηματίζουν συμμαχίες βάσει εθνικιστικών προτύπων, ενώ διατηρούν παράλληλα δεσμούς με διεθνικά τρομοκρατικά δίκτυα. Το γεγονός αυτό συνηγορεί υπέρ της άποψης ότι, ο υβριδικός πόλεμος μπορεί να προσαρμοστεί σε ποικίλα πολιτικά, ιδεολογικά πλαίσια και κινήματα (Gade & Bøås, 2020).

2.7 Πόλεμος μέσω αντιπροσώπων (proxy war)

Ο πόλεμος μέσω διαμεσολαβητών ή αλλιώς πόλεμος διά αντιπροσώπων είναι ένα στρατηγικό εργαλείο στον υβριδικό πόλεμο, όπου τα κράτη υποστηρίζουν τοπικούς μη κρατικούς φορείς σε εμφύλιες συγκρούσεις για να προωθήσουν τα γεωπολιτικά τους συμφέροντα χωρίς άμεση στρατιωτική εμπλοκή. Τα κράτη λειτουργούν ως χορηγοί συνήθως παρέχοντας πόρους όπως όπλα, εκπαίδευση, πληροφορίες και ορισμένες φορές μισθοφορικά στρατεύματα. Συγκεκριμένα, μεγάλες δυνάμεις όπως η Ρωσία, το Ιράν και η Κίνα έχουν χρησιμοποιήσει πληρεξούσιους για να ασκήσουν επιρροή πολύ πέρα από τα δικά τους σύνορα, με τη συχνότητα και την ένταση τέτοιων πρακτικών να αυξάνονται δραματικά λόγω της ανταγωνιστικής φύσης των διεθνών σχέσεων. Αυτή η προσέγγιση όμως μπορεί να οδηγήσει σε έναν φαύλο κύκλο, όπου οι ενέργειες των πληρεξουσίων οδηγούν σε αντίποινα ή κλιμακούμενα μέτρα από τους αντιπάλους, εξαπλώνοντας έτσι την αστάθεια (Watts et al., 2023). Ωστόσο, αυτή η στρατηγική παρουσιάζει και σημαντικές προκλήσεις όσον αφορά τον έλεγχο και τη εξουσία, διότι οι χορηγοί συχνά χάνουν τον έλεγχο και δυσκολεύονται να διαχειριστούν αποτελεσματικά αυτές τις μισθοφορικές ομάδες (Gürer & Kozera, 2020).

Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν και παραστρατιωτικές εταιρίες που έχουν μια πιο άμεση σχέση με τις τακτικές κρατικές στρατιωτικές δυνάμεις, δουλεύοντας μαζί τους μεν, αλλά με νομικά διαφορούμενους τρόπους. Τέτοιες περιπτώσεις είναι οι μισθοφόροι ή ιδιωτικοί στρατιωτικοί εργολάβοι, όπως οι όμιλοι Wagner ή Blackwater, δίνοντας τη δυνατότητα σε έναν εθνοκρατικό δρώντα να προβάλλει δύναμη, διατηρώντας ταυτόχρονα μια εύλογη αποστασιοποίηση. Η χρήση συνδεδεμένων δυνάμεων αντανakλά έναν εμπορευματοποιήσιμο χαρακτήρα των συγκρούσεων με την ενσωμάτωση ιδιωτικών φορέων στις στρατιωτικές επιχειρήσεις. Τέλος, οι δυνάμεις που δρουν ως υποκαταστάτες, συνήθως μισθοφορικές ομάδες ή πολιτοφυλακές που συμβαδίζουν με μια συγκεκριμένη κυβέρνηση, χρησιμεύουν ως απάντηση στην αδυναμία ενός κράτους να διεκδικήσει πλήρως το μονοπώλιό του στη βία. Στην Ουκρανία, αυτές οι δυνάμεις, όπως τα τάγματα Azov και Donbas, συμπληρώνουν τον τακτικό στρατό για την καταπολέμηση των αυτονομιστικών κινήματων και της ρωσικής επεκτατικής πολιτικής. Οι ομάδες αυτές διαφέρουν από τις πληρεξούσιες στο ότι συνδέονται με την κυβέρνηση της οποίας η εξουσία αμφισβητείται (Rauta, 2020).

2.8 Ναυτικές δυνάμεις

Οι ναυτικές δυνάμεις, παραδοσιακά βασικό στοιχείο των συμβατικών στρατιωτικών δυνάμεων, μπορούν να συμβάλλουν με ένα διακριτικό ρόλο και στον υβριδικό πόλεμο επεκτείνοντας τη χρήση τους πέρα από τις άμεσες πολεμικές επιχειρήσεις. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιούνται για την προβολή ισχύος, τη βελτίωση της στρατηγικής θέσης και την αποτροπή εχθρικών ενεργειών, συχνά χωρίς να εμπλέκονται σε ανοιχτές συγκρούσεις. Αξιοποιούνται με μη συμβατικούς τρόπους, όπως η χρήση πλοίων και υποβρυχίων για συλλογή πληροφοριών, κατασκοπεία και δολιοφθορά. Για παράδειγμα, πρόσφατα έχουν προκύψει αψιμαχίες μεταξύ κρατών σχετικά με την πόντιση καλωδίων ή την καταστροφή υποθαλάσσιων αγωγών μεταφοράς ενέργειας. Επιπλέον, η ναυτική δύναμη μπορεί να χρησιμοποιηθεί για άσκηση επιρροής στις διπλωματικές σχέσεις, όπως η αποστολή του Commodore Matthew Calbraith Perry που είχε στόχο να αποκαταστήσει εμπορικές διασυνδέσεις με την Ιαπωνία ή τον παγκόσμιο διάπλου του Great White Fleet. Μέσω αυτής της τακτικής, τα κράτη μπορούν να ασκήσουν πίεση και να επιτύχουν στρατηγικούς στόχους (Barber et al., 2017).

3. Η εφαρμογή του υβριδικού πολέμου στην παγκόσμια σκηνή

3.1 Η περίπτωση της Συρίας

Η σύγκρουση στη Συρία αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα μελέτης υβριδικού πολέμου, διότι χαρακτηρίστηκε από την εκτενή χρήση συμβατικών και αντισυμβατικών τακτικών, από ένα ευρύ φάσμα κρατικών και μη δρώντων. Από την έναρξη του εμφυλίου το 2011, έχουν εμπλακεί διάφορες δυνάμεις, συμπεριλαμβανομένου του καθεστώτος Άσαντ, των κουρδικών δυνάμεων, των σουνιτών ανταρτών και πολλών τρομοκρατικών οργανώσεων, που συχνά έχαιραν ξένης υποστήριξης από χώρες όπως η Ρωσία, το Ιράν και η Τουρκία. Πιο συγκεκριμένα, στη Συρία τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν ήταν ένα μείγμα τακτικών στρατιωτικών δυνάμεων, παράτυπων πολιτοφυλακών, τρομοκρατίας και ψυχολογικών επιχειρήσεων, πιθανή χρήση χημικών όπλων ή εκφοβισμός για την χρήση τέτοιων ουσιών, επιχειρήσεων στον κυβερνοχώρο και προηγμένες τεχνολογίες όπως drones και όπλα υψηλής ακρίβειας. Μάλιστα, η διεξαγωγή πολέμου σε αστικές δομές, ιδιαίτερα από ομάδες όπως το Daesh, επιδείνωσε το χάος, με τους άμαχους πληθυσμούς να βρίσκονται ανάμεσα σε διασταυρούμενα πυρά, προκαλώντας μαζικούς εκτοπισμούς και πληθώρα θυμάτων. Επιπλέον, η νομική ασάφεια της σύγκρουσης επιδεινώθηκε από τη συνεργασία του καθεστώτος Άσαντ με τρομοκρατικές ομάδες και μισθοφόρους, ενώ οι πλατφόρμες μέσων κοινωνικής δικτύωσης ενίσχυσαν σημαντικά τις προσπάθειες στρατολόγησης μαχητών και προπαγάνδας (Bachmann & Jones, 2021).

Η σύγκρουση ξεκίνησε ως ειρηνική διαμαρτυρία ενάντια στο καθεστώς του Μπασάρ αλ Άσαντ, αλλά η βίαιη καταστολή έδωσε την αφορμή για μια ευρύτερη εξέγερση, κυρίως από τη σουνιτική μερίδα, η οποία υποστηρίχθηκε από δυτικές και άλλες περιφερειακές δυνάμεις. Το καθεστώς του Άσαντ, ενισχυμένο από την υποστήριξη της Ρωσίας και του Ιράν, προσπάθησε να διατηρήσει την εξουσία του, με τη Ρωσία να εφαρμόζει μια στρατηγική υβριδικού πολέμου που συνδύαζε αεροπορικές επιδρομές, παραπληροφόρηση και διπλωματικούς ελιγμούς για να αποδυναμώσει τη Δύση και να επιβεβαιώσει την επιρροή της στην Συρία και κατ' επέκταση στη Μέση Ανατολή και στη Μεσόγειο. Ομοίως, η απάντηση των ΗΠΑ, μετά τις αποτυχίες στο Ιράκ και στο Αφγανιστάν, επικεντρώθηκε επίσης σε στρατηγικές υβριδικού πολέμου με αεροπορικές επιδρομές, ειδικές επιχειρήσεις και

συνεργασίες με τοπικές δυνάμεις όπως οι Συριακές Δημοκρατικές Δυνάμεις (SDF), που συνίσταντο σε μεγάλο βαθμό από Κούρδους μαχητές (YPG). Ωστόσο, αυτή η συμμαχία με τους Κούρδους προκάλεσε εντάσεις με την Τουρκία, η οποία θεωρεί το YPG ως στρατιωτικό παρακλάδι της τρομοκρατικής οργάνωσης των Κούρδων. Καθώς διάφορες φατρίες πολεμούσαν για την διατήρηση του ελέγχου, οι ΗΠΑ προσπάθησαν να υποβαθμίσουν το Ισλαμικό Κράτος (ISIS) μέσω στοχευμένων αεροπορικών επιδρομών, ενώ η Ρωσία και το Ιράν κατέβαλαν κάθε προσπάθεια ώστε να διατηρήσουν το καθεστώς του Άσαντ στην εξουσία, μέσω ενός συνδυασμού στρατιωτικής, τεχνολογικής υποστήριξης και στρατηγικών συμμαχιών. Αυτή η πολυεπίπεδη σύγκρουση, που χαρακτηρίστηκε από πολέμους διά αντιπροσώπων (proxy war) και μεταβαλλόμενες συμμαχίες, δημιούργησε ένα ασταθές περιβάλλον με κίνδυνο ευρύτερης περιφερειακής κλιμάκωσης καθώς οι διεθνείς δυνάμεις προσπαθούσαν να επικρατήσουν στην περιοχή, διεκδικώντας και υποστηρίζοντας τα γεωπολιτικά τους συμφέροντα (Celso, 2019).

Από το 2015 και έπειτα, η Ρωσία έχει ενισχύσει σημαντικά το στρατιωτικό της αποτύπωμα στη Συρία μέσα από την επέκταση των ναυτικών και αεροπορικών εγκαταστάσεών της, την ανάπτυξη προηγμένων συστημάτων αεροσκαφών, πυροβολικού, αεράμυνας και μεταστάθμευσης στρατευμάτων. Οι ενέργειες της Ρωσίας στην περιοχή, άλλαξαν τη δυναμική του εμφυλίου πολέμου, αποτρέποντας σε σημαντικό βαθμό τη δυτική παρεμβατικότητα και προβάλλοντας εμπόδια στις αεροπορικές επιχειρήσεις των ΗΠΑ. Η Ρωσία χρησιμοποίησε έξυπνα την παρουσία της για να ασκήσει επιρροή στη γεωπολιτική της Μέσης Ανατολής, παρουσιάζοντας τον εαυτό της ως αντίβαρο στην κυριαρχία των ΗΠΑ και προωθώντας την ιδέα της υποστήριξης ισχυρών τοπικών καθεστώτων. Αυτή η στρατηγική αντανάκλα και τους ευρύτερους ρωσικούς στόχους που αμφισβητούν την επιρροή των ΗΠΑ παγκοσμίως, χρησιμοποιώντας στρατιωτικά μέσα για πολιτική μόχλευση, ελαχιστοποιώντας παράλληλα την άμεση αντιπαράθεση (Cordesman, 2015). Τέλος, ο υβριδικός χαρακτήρας της σύγκρουσης στη Συρία, αναδεικνύεται και μέσω της χρήσης ψυχολογικών επιχειρήσεων. Καθώς, με στόχο την διαμόρφωση της κοινής γνώμης τόσο στο εσωτερικό της Συρίας όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, επιδιώχθηκε η εργαλειοποίηση της ανθρωπιστικής κρίσης που προκλήθηκε από τις αυξανόμενες ροές προσφύγων προς την Ευρωπαϊκή Ένωση.

3.2 Η περίπτωση της Τσετσενίας

Η περίπτωση του υβριδικού πολέμου στην Τσετσενία αντικατοπτρίζει την σύνθετη φύση των σύγχρονων συγκρούσεων, όπου οι παραδοσιακές κοινωνικοπολιτικές δομές έρχονται αντιμέτωπες με τις δυνάμεις της νεωτερικότητας. Ο αγώνας της Τσετσενίας ενάντια στη ρωσική κυριαρχία, ιδιαίτερα στον Πρώτο και τον Δεύτερο Πόλεμο της Τσετσενίας (1994-1996 και 1999 -2009), αποτελεί μια πρώιμη εκδοχή της στρατηγικής του υβριδικού πολέμου, όπου συνδυάστηκαν συμβατικές στρατιωτικές επιχειρήσεις με ασύμμετρες τακτικές και πολιτικά μέσα, που αναζωπυρώθηκε από τον βαθιά ριζωμένο εθνικισμό και τη βαθιά εχθρότητα προς τους Ρώσους.

Η Ρωσία χρησιμοποίησε τις ένοπλες δυνάμεις της για να καταστείλει τις αποσχιστικές τάσεις της Τσετσενίας αλλά παράλληλα κατέφυγε στην προπαγάνδα, εκστρατείες παραπληροφόρησης και εργαλειοποίηση εσωτερικών συγκρούσεων για να ελέγξει την περιοχή. Οι τσετσενικές δυνάμεις, από την άλλη, με μεθόδους ανταρτοπολέμου, τρομοκρατικές επιθέσεις και ψυχολογικές επιχειρήσεις, προσπάθησαν να αποσταθεροποιήσουν την ρωσική διοίκηση και να διατηρήσουν την ανεξαρτησιακή τους ταυτότητα.

Στον πρώτο πόλεμο, πρόσωπα όπως ο Σαμίλ Μπασάγιεφ, ηγήθηκαν των προσπαθειών των ανταρτών, για να οδηγήσουν τις ρωσικές δυνάμεις στην ήττα. Παρά τις αποτυχίες τους, οι Τσετσένοι πέτυχαν τη σύναψη μιας προσωρινής εκχειρίας το 1996, αλλά στα χρόνια που ακολούθησαν είδαν την χώρα τους να καταρρέει στην ανομία. Στον δεύτερο πόλεμο, οι υβριδικές τακτικές που χρησιμοποιήθηκαν από τους Τσετσένους, είχαν σκοπό να αποσταθεροποιήσουν την επιρροή της Ρωσίας στον Καύκασο. Ωστόσο, σε αυτή τη φάση του πολέμου, υπό τον Βλαντιμίρ Πούτιν, η Ρωσία ανέδειξε την δυναμική της και αναβάθμισε την υβριδική στρατηγική. Προώθησε φιλορωσικές δυνάμεις στην Τσετσενία, όπως το καθεστώς του Ραζμάν Καντίροφ, που ανέλαβε την τοπική εξουσία, ενώ ταυτόχρονα εφάρμοσε σκληρή πολιτική καταστολής αντιφρονούντων, συλλογική τιμωρία και εκτεταμένη χρήση μυστικών υπηρεσιών. Η Ρωσία χρησιμοποίησε επίσης την καταπολέμηση της «τρομοκρατίας» ως πρόσχημα για διεθνή νομιμοποίηση των ενεργειών της, καλλιεργώντας το αφήγημα ότι το ζήτημα της Τσετσενίας δεν ήταν απλώς μια εθνική ή αυτονομιστική σύγκρουση, αλλά μέρος του παγκόσμιου αγώνα κατά της τρομοκρατίας. Αυτό το μείγμα στρατιωτικής ισχύος, πολιτικής πίεσης, προπαγάνδας

και εσωτερικής εργαλειοποίησης έφερε τη Ρωσία σε πλεονεκτική θέση. Παράλληλα, η καλλιέργεια διχόνοιας μεταξύ των Τσετσένων -ιδιαίτερα μέσω της υποστήριξης της φιλορωσικής ηγεσίας υπό τον Καντίροφ- αποδυνάμωσε το αποσχιστικό κίνημα και διέσπασε τις αντιστασιακές δυνάμεις. Οι πρακτικές αυτές δείχνουν πώς ο υβριδικός πόλεμος εστιάζει στην εκμετάλλευση της πολιτικής αστάθειας, των εθνοτικών διαιρέσεων και της διεθνούς εικόνας, προκειμένου να επιτευχθούν στρατηγικοί στόχοι χωρίς τη χρήση αποκλειστικά συμβατικών στρατιωτικών μέσων.

Επιπλέον, η Τσετσενία αποτέλεσε ένα εργαστήριο για την ανάπτυξη τεχνικών που η Ρωσία χρησιμοποίησε αργότερα σε άλλες συγκρούσεις, όπως στην Ουκρανία και τη Συρία. Το αποτέλεσμα ήταν η εγκαθίδρυση μιας φαινομενικής σταθερότητας στην Τσετσενία υπό τον Καντίροφ, ο οποίος ελέγχει την περιοχή με σιδηρά πυγμή, παραμένοντας πιστός στη Μόσχα. Όμως, η σύγκρουση άφησε πίσω της βαθιά κοινωνικά τραύματα και μια κατακερματισμένη τσετσενική ταυτότητα, καθώς και μια περιοχή που παραμένει εύθραυστη και εξαρτώμενη από τη ρωσική κεντρική εξουσία. (Nemeth, 2002).

3.3 Η περίπτωση Ρωσίας-Ουκρανίας

Ο πόλεμος της Ρωσίας εναντίον της Ουκρανίας, που ξεκίνησε με την προσάρτηση της Κριμαίας το 2014, ήταν το επιστέγασμα ενός πολέμου με υβριδικό χαρακτήρα καθότι συνδύαζε στρατιωτική δράση με οικονομικές, ψυχολογικές και πληροφοριακές τακτικές που είχαν ως στόχο να υπονομεύσουν την κυριαρχία της Ουκρανίας χωρίς να είναι απαραίτητη η άμεση εισβολή. Βασικός στόχος στην εν λόγω περίπτωση ήταν η αποτροπή της Ουκρανίας να ευθυγραμμιστεί με τις Δυτικές δυνάμεις και την αμερικανική επιρροή. Οι ρίζες της σύγκρουσης ανάγονται στις εντάσεις που προκλήθηκαν από τον προσανατολισμό της Ουκρανίας προς την Ευρώπη και την ανεξαρτησία της από τη μετασοβιετική ένωση. Η υβριδική στρατηγική της Ρωσίας εξελίχθηκε σε τρεις φάσεις, την προετοιμασία, την επίθεση και την σταθεροποίηση (Vukonić et al., 2016).

Επιπροσθέτως, η υβριδική στρατηγική προσέγγιση της Ρωσίας επεκτάθηκε και σε οικονομικό και σε πολιτικό επίπεδο μέσα από τη χειραγώγηση των επενδύσεων σε ευρωπαϊκούς τομείς, την ενίσχυση φιλικά διακείμενων κομμάτων και τη μόχλευση του οργανωμένου εγκλήματος και των θρησκευτικών θεσμών για να επηρεάσει την τοπική πολιτική της Ουκρανίας. Οι επιχειρήσεις στον κυβερνοχώρο

στόχευαν σε καίριες υποδομές όπως τα ενεργειακά δίκτυα τόσο στην Ευρώπη όσο και στη Βόρεια Αμερική. Επιπλέον, έκανε χρήση μυστικών ενεργειών, όπως απαγωγές και υποκίνηση εσωτερικών ταραχών. Μέσω αυτών των δράσεων, η Ρωσία όχι μόνο εμπλέκεται σε άμεση στρατιωτική δράση, αλλά ασκεί επίσης επιρροή στις διεθνείς υποθέσεις, χρησιμοποιώντας συχνά νομικούς και διπλωματικούς ελιγμούς για να αποφύγει τη σύγκρουση πλήρους κλίμακας ενώ προωθεί τα εθνικά της συμφέροντα (Ιοαννου, 2022).

Η Ρωσία κατάφερε σημαντική αποσταθεροποίηση ενισχύοντας τη διχόνοια σε περιοχές όπως το Ντονμπάς, όπου δυνάμεις υπό την καθοδήγηση της Μόσχας έχουν διαλύσει τις τοπικές οικονομίες. Στο εσωτερικό της, η Ουκρανία ακόμα προσπαθεί να ανταπεξέλθει στην οικονομική καταστροφή που έχει προκληθεί από τον πόλεμο και τον εκτοπισμό των πολιτών της. Ενώ έχει επιβάλλει ως ένα βαθμό περιορισμούς στα ρωσικά μέσα ενημέρωσης, η ρωσική προπαγάνδα ήταν επιτυχής και κατάφερε να δικαιολογήσει τις πράξεις της, να εδραιώσει στερεότυπα και να οξύνει τις κοινωνικές διαφορές (Horbenko et al., 2023).

3.4 Η περίπτωση Ισραήλ-Λιβάνου

Όπως προαναφέρθηκε, ο πόλεμος Ισραήλ-Λιβάνου του 2006 είναι ακόμα μία περίπτωση υβριδικού πολέμου, όπου η Χεζμπολάχ, ένας μη κρατικός δρών, αμφισβήτησε ουσιαστικά την ανώτερη συμβατική στρατιωτική δύναμη του Ισραήλ. Η εναρκτήρια συνοριακή επίθεση της Χεζμπολάχ πυροδότησε μια σφοδρή σύγκρουση 34 ημερών, κατά την διάρκεια της οποίας, το Ισραήλ έκανε χρήση εκτεταμένων αεροπορικών και χερσαίων επιθέσεων σε προπύργια της Χεζμπολάχ και διάφορες λιβανικές υποδομές. Η απάντηση της Χεζμπολάχ ήταν ένα παράζ ρουκετών, ψυχολογικών επιχειρήσεων και αντάρτικων τακτικών, τραυματίζοντας τόσο στρατιωτικούς όσο και πολίτες. Η Χεζμπολάχ χρησιμοποίησε οχυρωμένες αποθήκες, ενέδρες και αυτοσχέδιους εκρηκτικούς μηχανισμούς. Παράλληλα, διεξήγαγε πόλεμο και σε πληροφοριακό επίπεδο, αξιοποιώντας το κανάλι ενημέρωσης Al Manar για να προβάλει τη βαρβαρότητα της μάχης σε πραγματικό χρόνο, αποσκοπώντας στη διπλωματική πίεση του Ισραήλ. Αυτή η στρατηγική εκμεταλλεύτηκε τα χτυπήματα του Ισραήλ σε περιοχές αμάχων, τα οποία μεταδόθηκαν ευρέως, με αποτέλεσμα να πλήξει το κύρος του Ισραήλ και να ενισχύσει τις διεθνείς εκκλήσεις για κατάπαυση του πυρός (Vukonić et al., 2016). Παρά τις προηγμένες στρατιωτικές δυνατότητες του

Ισραήλ και την υπεροχή του δια θαλάσσης, ξηράς και αέρος, οι αντάρτικες τακτικές, οι οχυρωμένες θέσεις και τα αντιπλοϊκά, αντιαεροπορικά και αντιαρματικά όπλα της Χεζμπολάχ, επέτρεψαν να διατηρήσει την αντίστασή της, εξασφαλίζοντας υποστήριξη από τον λιβανέζικο σιιτικό πληθυσμό και την ευρύτερη διασπορά. Ο πόλεμος αυτός ανέδειξε την ικανότητα της Χεζμπολάχ να χειρίζεται επαρκώς την ασυμμετρία. Με την κατάπαυση του πυρός στις 14 Αυγούστου, η Χεζμπολάχ απέκτησε ενισχυμένη τοπική νομιμότητα, καθότι κατάφερε να πλαισιώσει τον εν λόγω πόλεμο ως αμυντικό αγώνα ενάντια σε μια υπαρκτή ισραηλινή απειλή (Ιοαννου, 2022).

Ωστόσο, η κατάσταση παραμένει τεταμένη μέχρι σήμερα, με τη Χεζμπολάχ, ενισχύοντας το οπλοστάσιό της μέσω ιρανικής υποστήριξης, να έχει αναπτύξει τακτικές ασύμμετρου πολέμου, με πυραυλικές επιθέσεις και προπαγάνδα, ενώ το Ισραήλ απαντά με υψηλής τεχνολογίας όπλα, στρατηγικούς βομβαρδισμούς και κυβερνοεπιχειρήσεις για την υπονόμευση των υποδομών και των επικοινωνιών της Χεζμπολάχ (μαζικά πλήγματα μέσω συσκευών επικοινωνίας τύπου beepers). Οι επιχειρήσεις αυτές εκτείνονται πέρα από τα φυσικά πεδία μάχης, επηρεάζοντας την κοινή γνώμη και τους πολιτικούς συσχετισμούς σε διεθνές επίπεδο.

Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και οι πληροφοριακές πλατφόρμες αποτελούν βασικό πεδίο αντιπαράθεσης, με αμφότερες τις πλευρές να χρησιμοποιούν προπαγάνδα για να επηρεάσουν τη διεθνή κοινότητα. Το Ισραήλ επιδιώκει να παρουσιάσει τη Χεζμπολάχ ως τρομοκρατική απειλή, ενώ η Χεζμπολάχ προβάλλεται ως υπερασπιστής του Παλαιστινιακού λαού. Παράλληλα, οι κυβερνοεπιθέσεις έχουν γίνει βασικό εργαλείο και για τις δύο πλευρές, με το Ισραήλ να στοχεύει δίκτυα υποδομών του Λιβάνου και η Χεζμπολάχ να αποσκοπεί στην πρόκληση χάους σε ισραηλινά συστήματα. Ο πόλεμος έχει επιφέρει εκτεταμένες ανθρωπιστικές κρίσεις, υπονομεύοντας την οικονομική και πολιτική σταθερότητα του Λιβάνου, ενώ οι συνεχιζόμενες ισραηλινές παραβιάσεις του εναέριου χώρου και οι περιοδικές συγκρούσεις συμβάλλουν στη διατήρηση της έντασης. Παρά τις επανειλημμένες εκκλήσεις του ΟΗΕ για αποκλιμάκωση, η σύγκρουση αντικατοπτρίζει τον γεωπολιτικό ανταγωνισμό Ιράν-Ισραήλ, καθιστώντας τον πόλεμο έναν ευρύτερο πόλο αστάθειας στη Μέση Ανατολή.

3.5 Η περίπτωση της Εσθονίας

Η εγγύτητα της Εσθονίας στη σφαίρα επιρροής της Ρωσίας στιγματίστηκε από την κυβερνοεπίθεση που δέχτηκε το 2007, γεγονός που απεικονίζει τον μακροχρόνιο και σύνθετο χαρακτήρα της ρωσικής παρέμβασης στη χώρα. Οι ρίζες αυτής της απειλής ανάγονται σε μια υποστηριζόμενη από τους Σοβιετικούς απόπειρα κομμουνιστικού πραξικοπήματος το 1924, η οποία δημιούργησε πρόσφορο έδαφος για την αποσταθεροποίηση της Εσθονίας με μη συμβατικά μέσα. Μετά την ανεξαρτησία της Εσθονίας από τη Σοβιετική Ένωση το 1991, η στρατηγική της Ρωσίας εξελίχθηκε σε μια παρατεταμένη εκστρατεία «θανάτου με χίλιες λεπιδιές», καθότι συνίστατο από κυβερνοεπιθέσεις, πολιτικές ανατροπές και άλλες μορφές παρέμβασης. Το επιστέγασμα της εκστρατείας αποτέλεσε η κυβερνοεπίθεση του 2007, η οποία προκλήθηκε λόγω πολιτικών εντάσεων γύρω από τη μετεγκατάσταση ενός μνημείου της σοβιετικής εποχής στο Ταλίν. Αυτή η επίθεση, η οποία διήρκεσε από τις 26 Απριλίου έως τις 18 Μαΐου 2007, κατέστρεψε την ψηφιακή υποδομή της Εσθονίας, στοχεύοντας κυβερνητικούς ιστότοπους, χρηματοοικονομικά συστήματα και βασικές υπηρεσίες. Η επίθεση ήταν αξιοσημείωτη για τον πολύπλοκο χαρακτήρα της και οδήγησε στην παράλυση της οικονομίας και στην πρόκληση εκτεταμένης αναστάτωσης. Παρά το γεγονός ότι η ρωσική κυβέρνηση αρνείται την ανάμειξη της, αρκετά στοιχεία υποδηλώνουν την επιρροή της είτε άμεσα είτε έμμεσα με επιχορηγήσεις ομάδων χακερ. Η κυβερνοεπίθεση αυτή αποτέλεσε χαρακτηριστικό παράδειγμα πληροφοριακού πολέμου, οικονομικής αναστάτωσης και πολιτικής αποσταθεροποίησης, καθώς ανέδειξε την ευπάθεια της ευρέως ψηφιοποιημένης κοινωνίας της Εσθονίας, η οποία, παρότι διευκόλυνε την πρόοδο, εξέθεσε σημαντικές υποδομές σε εκμετάλλευση από εξωτερικές δυνάμεις (Barber et al., 2017).

3.6 Η περίπτωση Ελλάδας -Τουρκίας

Επιπρόσθετα, θα ήταν ολίσθημα αν δεν παραθέταμε τις διαρκείς αψιμαχίες μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, που καταγράφονται ως μια σύνθετη μορφή αντιπαράθεσης, που περιλαμβάνει μη παραδοσιακά μέσα σύγκρουσης, όπως την παραπληροφόρηση, τον κυβερνοπόλεμο, την εργαλειοποίηση μεταναστευτικών ροών και τις ψυχολογικές επιχειρήσεις. Η Τουρκία έχει χρησιμοποιήσει τέτοιες τακτικές για να ασκήσει πίεση στην Ελλάδα, όπως την εργαλειοποίηση των προσφύγων στον

Έβρο το 2020 και τις προπαγανδιστικές καμπάνιες που στοχεύουν στη διαστρέβλωση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Από την άλλη πλευρά, η Ελλάδα έχει ενισχύσει τις άμυνές της τόσο σε υλικοτεχνικό επίπεδο όσο και στον τομέα της κυβερνοασφάλειας, ενώ επιδιώκει να αναδείξει το ζήτημα των παραβιάσεων και παραβάσεων της Τουρκίας σε διεθνές επίπεδο, εξασφαλίζοντας υποστήριξη από την Ευρωπαϊκή Ένωση και τους συμμάχους της. Η αντιπαράθεση επεκτείνεται επίσης στον πληροφοριακό χώρο, όπου οι δύο χώρες επιδίδονται σε πόλεμο εντυπώσεων. Μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ΜΜΕ και διαδικτυακές πλατφόρμες χρησιμοποιούνται για τη διασπορά προπαγάνδας και την ενίσχυση αμφοτέρων των εθνικών συμφερόντων. Η Ελλάδα προτάσσει την τήρηση του διεθνούς δικαίου και την προστασία των συνόρων της Ευρώπης, ενώ η Τουρκία επιχειρεί να παρουσιάσει την Ελλάδα ως χώρα που παραβιάζει τα δικαιώματα μεταναστών και προσφύγων. Ο υβριδικός αυτός πόλεμος, αν και δεν περιλαμβάνει άμεσες στρατιωτικές συγκρούσεις, κλιμακώνει τις εντάσεις και δημιουργεί ένα επικίνδυνο περιβάλλον που επηρεάζει την περιφερειακή σταθερότητα τόσο στο Αιγαίο όσο και στην Ανατολική Μεσόγειο.

3.7 Η περίπτωση της ΕΕ

Τέλος, η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) έχει γίνει ένας σημαντικός στόχος υβριδικού πολέμου, ιδιαίτερα μέσω εκστρατειών παραπληροφόρησης και προπαγάνδας που ενορχηστρώνονται κυρίως από τη Ρωσία και την Κίνα. Συγκεκριμένα, η Ρωσία έχει αναπτύξει επιθετικές εκστρατείες παραπληροφόρησης ώστε να επηρεάσει την κοινή γνώμη, να δημιουργήσει εσωτερικούς διχασμούς και να κλονίσει τη δυτική εμπιστοσύνη. Χρησιμοποιώντας εναλλακτικά μέσα, αμφισβητεί τα ανεξάρτητα ΜΜΕ και καταβάλλει προσπάθειες να ενισχύσει το φιλορωσικό αίσθημα σε ακροδεξιές και άλλες λαϊκιστικές ομάδες. Για παράδειγμα, στοχοποιεί εκλογικές διαδικασίες σε χώρες όπως η Γαλλία και η Σουηδία, διενεργώντας ψυχολογικές επιχειρήσεις που επηρεάζουν τις πολιτικές ασφαλείας. Με παρόμοιο τρόπο, η Κίνα χρησιμοποιεί τακτικές παραπληροφόρησης για να επεκτείνει την επιρροή της στην ΕΕ, αμφισβητώντας τα δυτικά αφηγήματα, όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα στο Xinjiang. Η προσέγγιση της ήπιας ισχύος της Κίνας, η οποία λογίζεται ως «καλοπροαίρετος ηγεμόνας», έχει απήχηση σε ορισμένες χώρες της ΕΕ που επωφελούνται οικονομικά από τους δεσμούς τους με την Κίνα, γεγονός που κατακερματίζει περισσότερο την ευρωπαϊκή ενότητα (Petrovic, 2024).

Η υβριδική στρατηγική της Ρωσίας κατά της ΕΕ, η οποία έχει στο στόχαστρό της ιδιαίτερα τις χώρες της Ανατολικής Εταιρικής Σχέσης και τα κράτη της Βαλτικής, όχι μόνο επικεντρώνεται σε στρατιωτικές ενέργειες αλλά σε απειλές μη στρατιωτικού χαρακτήρα. Τα κράτη μέλη του NATO και της ΕΕ αναθεωρούν όλο και περισσότερο τις αμυντικές τους τακτικές για να αντιμετωπίσουν αυτές τις απειλές, με τα κέντρα του NATO στη Βαλτική, όπως το Κέντρο Κυβερνοάμυνας στην Εσθονία, το Κέντρο Ενεργειακής Ασφάλειας στη Λιθουανία και το Κέντρο Στρατηγικών Επικοινωνιών στη Λετονία, να θεωρούνται καθοριστικά στην ενίσχυση της συλλογικής ασφάλειας. Επιπροσθέτως, η επιρροή των ρωσικών μέσων ενημέρωσης, ιδιαίτερα σε χώρες με σημαντικά ποσοστά ρωσόφωνου πληθυσμού όπως η Εσθονία και η Λετονία, είναι ακόμα μία σημαντική πρόκληση, εφόσον εμποδίζει την κοινωνική ένταξη και τη δημοκρατική ανάπτυξη (Kudors, 2015).

Συν τοις άλλοις, η εξάρτηση της ΕΕ από τους ρωσικούς ενεργειακούς πόρους, ιδιαίτερα το φυσικό αέριο, την έχει καταστήσει ευάλωτη σε διακοπές εφοδιασμού, όπως συνέβησαν μάλιστα στην Ουκρανία το 2006 και το 2009, και κλιμακώθηκαν περαιτέρω το 2021 με τη χειραγώγηση της ρωσικής προμήθειας φυσικού αερίου και την διακοπή της λειτουργίας των αγωγών. Η τροφοδοσία ενέργειας από τη Ρωσία, και συγκεκριμένα από εταιρείες όπως η Gazprom, έδινε επίσης την ευκαιρία για άσκηση επιρροής μέσω πολιτικών δεσμών. Σε απάντηση κατά των ενεργειών αυτών, η ΕΕ ανέπτυξε το σχέδιο REPowerEU για τη μείωση της ρωσικής ενεργειακής εξάρτησης, αλλά αυτή η μετάβαση σε εναλλακτικές πηγές ενέργειας, όπως το LNG, έχει προκαλέσει νέα τρωτά σημεία, ιδιαίτερα στον περιβαλλοντικό και οικονομικό τομέα. Ο τρόπος με τον οποίο τέμνονται έννοιες όπως της ενεργειακής ασφάλειας, της πράσινης μετάβασης και της κλιματικής αλλαγής έχει διαμορφώσει ένα πρόσφορο έδαφος, το οποίο παρουσιάζει περαιτέρω ευκαιρίες για υβριδικό πόλεμο, όχι μόνο από τη Ρωσία αλλά και από άλλες δυνάμεις (Geri, 2024).

4. Διεθνές Δίκαιο και ο ρόλος των διεθνών οργανισμών

4.1 Προκλήσεις στην εφαρμογή του Διεθνούς Δικαίου στο σύγχρονο πόλεμο

Το διεθνές δίκαιο, όπως διατυπώνεται στα πλαίσια του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, αναφέρεται στην ειρήνη ως κανόνα και στον πόλεμο ως εξαίρεση, δηλαδή απαγορεύει τη χρήση βίας, με το άρθρο 2 παράγραφος 4 να αποτελεί ακρογωνιαίο

λίθο αυτής της απαγόρευσης. Αυτός ο κανόνας θεωρείται *jus cogens*, που σημαίνει ότι είναι μια αρχή που δεν μπορεί να παρεκκλίνει από τις συνθήκες ή το εθιμικό δίκαιο. Ιστορικά, η θεωρία του δίκαιου του πολέμου έχει επηρεάσει το ηθικό πλαίσιο που περιβάλλει τη χρήση βίας, δίνοντας έμφαση σε συνθήκες όπως η δίκαιη αιτία, οι σωστές προθέσεις και η αναλογικότητα. Ωστόσο, οι σύγχρονες συγκρούσεις, όπως ο υβριδικός πόλεμος, αμφισβητούν τις παραδοσιακές νομικές ερμηνείες. Ο όρος «επιθετικότητα» είναι δύσκολο να οριστεί νομικά, με τον ΟΗΕ και το Καταστατικό της Ρώμης να προσφέρουν διαφορετικά ερμηνευτικά πλαίσια (Kailius, 2024).

Ενώ το Δίκαιο των Ενόπλων Συγκρούσεων (LOAC) ρυθμίζει τη διεξαγωγή αυτών, εστιάζει κυρίως στον παραδοσιακό, διακρατικό πόλεμο και δεν είναι πλήρως προσαρμοσμένο ώστε να διαχειριστεί καταστάσεις υβριδικού πολέμου, καθώς δεν καλύπτει ρητά τον κυβερνοπόλεμο ή άλλες σύγχρονες τακτικές που μπορούν να υποκινήσουν σύγκρουση χωρίς την παραδοσιακή στρατιωτική εμπλοκή (Brown, 2018).

Τα ευρήματα μελετών κάνουν λόγο για την άνοδο του Lawfare, όπου χρησιμοποιούνται έννομες στρατηγικές για την επίτευξη στρατιωτικών στόχων, αποδυναμώνοντας περαιτέρω την εφαρμογή των διεθνών νόμων, συμβάλλοντας στην κατάρρευση της διακυβέρνησης, της κοινωνικής τάξης και της επιβολής ανθρωπιστικής προστασίας. Αυτό το σύνθετο περιβάλλον δημιουργεί νέες ηθικές προκλήσεις στην παροχή περίθαλψης και στην εκτίμηση των θυμάτων υβριδικού πολέμου, καθώς τα παραδοσιακά εργαλεία και μέθοδοι εκτίμησης των απωλειών καθίστανται ανεπαρκή (Khoorram-Manesh & Burkle, 2023).

Τα κράτη συχνά εκμεταλλεύονται τις νομικές αυτές ασάφειες και τα νομικά περιθώρια. Για παράδειγμα, η Ρωσία στην Κριμαία προέβη σε ενέργειες που δεν ενεργοποίησαν ρητά την εφαρμογή διεθνούς νομικής παρέμβασης για πολεμικές πράξεις. Για το λόγο αυτό, η "νομική χειραγώγηση" τέτοιων ενεργειών αποτελεί εμπόδιο, καθώς επιτρέπει στα κράτη να επιδιώκουν πολιτικούς στόχους χωρίς την πρόκληση επίσημης σύγκρουσης. Τα νομικά πλαίσια και οι νομικοί μηχανισμοί χρησιμοποιούνται πλέον για την υποστήριξη των στρατιωτικών και διπλωματικών προσπαθειών, αναδεικνύοντας το δίκαιο ως βασικό στοιχείο της σύγχρονης γεωπολιτικής. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να θεωρείται πλέον αναγκαίο από τα δυτικά κράτη να ενισχύσουν τη νομική τους προετοιμασία και ανθεκτικότητα, ώστε να προστατεύονται αποτελεσματικά από τέτοιες στρατηγικές κινήσεις. Οι μελετητές

προτείνουν μία κίνηση προς αυτήν την κατεύθυνση, ώστε να εδραιωθεί μια συνεργασία μεταξύ νομικών και πολιτικών αρχών (Sari, 2018).

Η διεθνής ευθύνη των κρατών γίνεται ακόμη πιο περίπλοκη όταν αντιμετωπίζονται υβριδικές απειλές, καθώς απαιτείται οι αντιδράσεις τους να είναι νομικά θεμελιωμένες, να εξυπηρετούν τους δημοκρατικούς σκοπούς και να προασπίζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα. Οι εθνικές καταστάσεις έκτακτης ανάγκης επιτρέπουν κάποιες αναστολές δικαιωμάτων, σύμφωνα με το άρθρο 15 της ΕΣΔΑ (Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου), ωστόσο τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα παραμένουν σε ισχύ. Οι υβριδικές απειλές που συχνά βασίζονται στην καθοδήγηση πληρεξουσίων και άλλων μη κρατικών οντοτήτων, θέτουν εμπόδια στην απόδοση ευθύνης σε συγκεκριμένα κράτη. Τα άρθρα της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου για την Ευθύνη των Κρατών μπορούν να καταλογίζουν υπό κάποιες περιπτώσεις ευθύνες για πράξεις πληρεξουσίων, αλλά οι περιπτώσεις μη κρατικών δρώντων αποτελούν ακόμα “γκρίζα ζώνη” (Sanz-Caballero, 2023). Επιπλέον, πρέπει να επισημανθεί ότι, η Κοινοβουλευτική Συνέλευση τάσσεται υπέρ της θεσμοθέτησης ενός ενισχυμένου νομικού πλαισίου που θα επιτρέπει την έγκαιρη ανίχνευση και την προληπτική δράση απέναντι σε υβριδικές απειλές, ενισχύοντας την αποτελεσματικότητα της διεθνούς έννομης τάξης στη διαχείριση νέων τύπων συγκρούσεων (Parliamentary Assembly, 2018).

Η Σύμβαση της Γενεύης, αναφέρεται σε ένα σύνολο διεθνών συνθηκών που αποτελούν βασικό θεμέλιο του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, στοχεύουν στη διασφάλιση της ανθρώπινης μεταχείρισης κατά τη διάρκεια ένοπλων συγκρούσεων, προστατεύοντας τους αμάχους, τους αιχμαλώτους πολέμου και τους τραυματίες. Υπάρχουν τέσσερις κύριες Συμβάσεις της Γενεύης, με την τελευταία αναθεώρηση να έχει γίνει το 1949. Αυτές οι συμβάσεις, μαζί με τα πρόσθετα πρωτόκολλά τους, θέτουν τα πρότυπα για τις διεθνείς και μη συγκρούσεις, τα οποία ισχύουν για κρατικούς φορείς καθώς και για μη κρατικούς παράγοντες, όπως ομάδες ανταρτών. Παραβιάσεις όπως σκόπιμοι φόνοι, βασανιστήρια και παράνομη απέλαση ταξινομούνται ως εγκλήματα πολέμου και οι Συμβάσεις της Γενεύης καλούν τους διεθνείς φορείς να διερευνήσουν και να διώξουν αυτές τις πράξεις. Έτσι, ακόμη και μπροστά σε αντισυμβατικές τακτικές, όλα τα μέρη είναι υποχρεωμένα να συμμορφώνονται με το διεθνές δίκαιο, τονίζοντας την αναγκαιότητα της αναλογικότητας, της διάκρισης και της προφύλαξης στις στρατιωτικές ενέργειες (Guest, 2023).

Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί ότι, η ανθρωπιστική κρίση δεν αντιμετωπίζεται επαρκώς, επειδή διεθνείς φορείς όπως ο ΟΗΕ ή άλλες ανθρωπιστικές οργανώσεις συχνά αντιμετωπίζουν εμπόδια, κυρίως στην πρόσβαση σε εδάφη που ελέγχονται από μη κρατικούς φορείς. Ενώ η αρχή της «Υπευθυνότητας για προστασία» προσφέρει ένα εν δυνάμει πλαίσιο παρέμβασης, είναι ανεπαρκώς ανεπτυγμένη και σε μεγάλο βαθμό παραμένει εκτός εφαρμογής σε τέτοια πλαίσια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι συγκρούσεις όπως αυτή στην Ουκρανία, όπου η έλλειψη σαφούς ορισμού της εσωτερικής ένοπλης σύγκρουσης επιτρέπει μια ευρεία ερμηνεία του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου (ΔΑΔ), με αποτέλεσμα τα κράτη να αντιστέκονται σε διεθνείς ρυθμίσεις προστασίας όπως αυτές που κατοχυρώνονται στο Κοινό Άρθρο 3 των Συμβάσεων της Γενεύης και του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου II. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση της τρομοκρατίας, καθότι ενώ οι διεθνείς συμβάσεις, όπως τα Ψηφίσματα του ΣΑΗΕ και οι συνθήκες όπως η Διεθνής Σύμβαση για την Καταστολή της Χρηματοδότησης της Τρομοκρατίας, παρέχουν κάποια καθοδήγηση για την καταπολέμησή της, αποτυγχάνουν να την αντιμετωπίσουν πλήρως (Vlasiuk, 2015).

Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί επίσης και το αμφιλεγόμενο ζήτημα των Ιδιωτικών Στρατιωτικών Εταιρειών (PMC), καθώς αυτές οι οντότητες έχουν μετατραπεί σε ισχυρούς ιθύνοντες τόσο σε στρατιωτικές όσο και σε ειρηνευτικές επιχειρήσεις, παρά την έλλειψη μίας σαφούς νομικής ρύθμισης. Έχοντας κάνει την εμφάνισή τους μετά από την απαγόρευση του θεσμού των μισθοφόρων, οι PMC παρέχουν μια σειρά υπηρεσιών, από ένοπλη προστασία έως υλικοτεχνική υποστήριξη και στρατιωτικές συμβουλές. Ενώ λειτουργούν βάσει συμβάσεων που συνάπτουν με κράτη ή διεθνείς οργανισμούς, παραμένουν εμπορικές οντότητες που βασίζονται κυρίως στο κέρδος, το οποίο τις διαφοροποιεί από τις κρατικές δυνάμεις που λογοδοτούν στις κυβερνήσεις και τους πολίτες τους. Αυτή η έλλειψη υποχρέωσης για λογοδοσία εγείρει ανησυχίες, καθώς οι εταιρίες αυτές λειτουργούν συχνά σε ζώνες συγκρούσεων χωρίς επαρκή εποπτεία, γεγονός που καθιστά δύσκολο να θεωρηθούν υπεύθυνες για παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου. Αν και οι PMC συνήθως ταξινομούνται ως πολίτες σύμφωνα με το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, η άμεση εμπλοκή τους σε πολεμικές επιχειρήσεις θολώνει τα όρια μεταξύ μαχητών και μη. Ενώ διεθνή πλαίσια όπως το έγγραφο του Μοντρέ και το Κέντρο της Γενεύης για τον Δημοκρατικό Έλεγχο των Ενόπλων Δυνάμεων έχουν θέσει στο στόχαστρο τη ρύθμιση των PMC, η απουσία δεσμευτικών νομικών πράξεων αφήνει τις

δραστηριότητές τους σε μια «γκρίζα ζώνη». Τα Ηνωμένα Έθνη και άλλοι διεθνείς φορείς έχουν ζητήσει αυστηρότερους κανονισμούς, όπως μηχανισμούς αδειοδότησης, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι συμμορφώνονται με τα πρότυπα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το διεθνές δίκαιο (Manoilo & Zaytsev, 2020).

Ο ρόλος του διεθνούς δικαίου στην αντιμετώπιση των διακρατικών απειλών για την ασφάλεια στον κυβερνοχώρο είναι εξίσου καθοριστικός, αλλά διέπεται και στην περίπτωση αυτή από σημαντικές προκλήσεις. Καθώς οι ψηφιακές τεχνολογίες συνεχίζουν να προοδεύουν, η αυξανόμενη καινοτομία και η κλίμακα των απειλών στον κυβερνοχώρο, που κυμαίνονται από την κρατική χορηγία έως τη στόχευση σημαντικών υποδομών, απαιτούν ολοκληρωμένες νομικές απαντήσεις. Το διεθνές δίκαιο παρέχει ένα πλαίσιο για τη ρύθμιση της κρατικής συμπεριφοράς και την ενθάρρυνση της συνεργασίας, ωστόσο, η φύση του κυβερνοχώρου παρεμποδίζει την επιβολή, την απόδοση και τη δικαιοδοσία, ενώ τα αποκλίνοντα εθνικά συμφέροντα εμποδίζουν την ανάπτυξη μιας καθολικής νομικής συναίνεσης. Παρόλα αυτά τα εμπόδια, εξακολουθούν να υπάρχουν ευκαιρίες για παγκόσμια συνεργασία, όπως η ενίσχυση της ανταλλαγής πληροφοριών, η οικοδόμηση ικανότητας κυβερνοασφάλειας και η ανάπτυξη κανόνων για υπεύθυνη συμπεριφορά (Singh, 2024).

4.2 Ο ρόλος διεθνών οργανισμών και κυβερνήσεων στην καταπολέμηση υβριδικών απειλών

Οι διεθνείς οργανισμοί και κυβερνήσεις που εμπλέκονται στην καταπολέμηση των υβριδικών απειλών, όπως θα εξεταστούν στη συνέχεια, περιλαμβάνουν τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής (ΗΠΑ) και το ΝΑΤΟ, τον Οργανισμό για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ), το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών (ΣΑΗΕ) και άλλους. Αυτοί οι οργανισμοί συνεργάζονται για να ενισχύσουν την ανθεκτικότητα των κρατών-μελών τους απέναντι σε υβριδικές επιθέσεις. Στην παρούσα ενότητα θα εξεταστούν οι κοινές στρατηγικές, οι πολιτικές και τα θεσμικά τους πλαίσια, στόχος των οποίων είναι η προώθηση της συνεργασίας, της ανταλλαγής πληροφοριών και της ανάπτυξης νομικών και τεχνολογικών μηχανισμών για την αποτελεσματική αντιμετώπιση αυτών των απειλών.

Το Διεθνές Συνέδριο με θέμα «Διϋπηρεσιακή και διεθνής συνεργασία για την αντιμετώπιση υβριδικών απειλών», που πραγματοποιήθηκε στη Σόφια της Βουλγαρίας, τον Σεπτέμβριο του 2016, επικεντρώθηκε στην ανάγκη για ενισχυμένη συνεργασία μεταξύ διαφόρων φορέων και διεθνών εταιριών για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών. Η εκδήλωση συγκέντρωσε εμπειρογνώμονες από το NATO, το Υπουργείο Άμυνας των ΗΠΑ και διάφορους διεθνείς οργανισμούς. Οι συνεισφορές από εμπειρογνώμονες όπως ο αντιναύαρχος Eftimov ανέδειξαν τον ρόλο του NATO στην ενίσχυση της περιφερειακής ασφάλειας, ενώ οι διαλέξεις του κ. Deliso εστίασαν στους κινδύνους που ενέχουν κρίσεις όπως η μαζική μετανάστευση του 2015. Οι ομιλητές του συνεδρίου διερεύνησαν επίσης τη δυνατότητα δημιουργίας νέων μοντέλων λήψης αποφάσεων, νομικών πλαισίων και μεθόδων εκπαίδευσης για προσαρμογή σε νέες υβριδικές απειλές, σε συνδυασμό με τον εντοπισμό αναδυόμενων απειλών, όπως τα τρωτά σημεία της ενέργειας στον κυβερνοχώρο και στο Διαδίκτυο των Πραγμάτων (IoT) (Yanakiev, 2018).

4.2.1 Η δράση του ΣΑΗΕ

Το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, εν όψει των υβριδικών απειλών και κατόπιν έγκρισης του ψηφίσματος 2341 (2017), κάλεσε τα κράτη μέλη να θεσπίσουν μέτρα ενάντια στην αυξανόμενη απειλή των τρομοκρατικών επιθέσεων κατά κρίσιμων υποδομών, προτρέποντας την ενίσχυση της διεθνούς συνεργασίας και την ανταλλαγή πληροφοριών. Το ψήφισμα αυτό υπογραμμίζει την ανάγκη για ποινικοποίηση τέτοιων επιθέσεων και τη συνεργασία για την αναγνώριση των εύλωτων σημείων και την ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών. Οι βασικές υποδομές, όπως τα δίκτυα μεταφορών, τα ενεργειακά συστήματα και τα χημικά εργοστάσια, συνδέονται στενά μεταξύ τους, με αποτέλεσμα μια επίθεση σε μία από αυτές τις υποδομές να έχει εκτεταμένες συνέπειες σε περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο. Στο πλαίσιο αυτό, διαπιστώθηκε η επιτακτική ανάγκη για συνεργασία μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Η υιοθέτηση του εν λόγω ψηφίσματος αποτέλεσε ένα καθοριστικό βήμα για τη δημιουργία ενός παγκόσμιου πλαισίου ασφαλείας.

Χώρες όπως η Ρουμανία, το Βέλγιο και η Αργεντινή μοιράστηκαν τις εμπειρίες τους στην ανάπτυξη εθνικών στρατηγικών, συμπεριλαμβανομένων μέτρων κυβερνοασφάλειας και συστημάτων διαχείρισης κρίσεων. Εκπρόσωποι από χώρες όπως το Ιράκ, η Τουρκία και το Μπαγκλαντές έκαναν λόγο για την αυξανόμενη

ευπάθεια των υποδομών τους σε τρομοκρατικές επιθέσεις. Επιπλέον, χώρες όπως η Αλγερία, η Κούβα και η Βενεζουέλα στάθηκαν περισσότερο στην σημασία του σεβασμού του διεθνούς δικαίου. Το ψήφισμα επίσης παρότρυνε την ενίσχυση των εταιρικών σχέσεων και τη λήψη μέτρων που θα βοηθήσουν τα κράτη, ιδιαίτερα αυτά με λιγότερους οικονομικούς πόρους, να ενισχύσουν την ανθεκτικότητά τους απέναντι στην τρομοκρατία. Οι συστάσεις αυτές βασίστηκαν στην προώθηση κοινής εκπαίδευσης και τεχνικής βοήθειας, με τον ΟΗΕ να αναλαμβάνει την παρακολούθηση της εφαρμογής αυτών των πρωτοβουλιών (United Nations, 2017).

Επιπροσθέτως, ως απάντηση σε προκλήσεις στον κυβερνοχώρο, το ΣΑΗΕ ασχολείται ολοένα και πιο ενεργά με το εν λόγω ζήτημα, αναγνωρίζοντας τον ρόλο του στη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Για το σκοπό αυτό, έχει πραγματοποιήσει αρκετά φόρουμ για αυτά τα ζητήματα, ωστόσο αναπάντητα παραμένουν ερωτήματα σχετικά με το εύρος και τη φύση της εμπλοκής του. Επιπλέον, η ενσωμάτωση της κυβερνοασφάλειας στις υπάρχουσες εντολές του ΣΑΗΕ και η ενίσχυση της ικανότητας απόκρισης σε κακόβουλες δραστηριότητες στον κυβερνοχώρο είναι κάποια σημαντικά βήματα (Pytlak & Lad, 2024).

4.2.2 Η δράση του NATO

Όσον αφορά στις πρακτικές του NATO, να αναφερθεί ότι, έχει αναπτύξει μια ολοκληρωμένη προσέγγιση για την αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών και ιδιαίτερα στις επιθέσεις στον κυβερνοχώρο και την παραπληροφόρηση. Η Στρατηγική Ιδέα (Strategic Concept) του NATO του 2010 έκανε λόγο για την αναγκαιότητα της ευελιξίας και της προσαρμοστικότητας, ενσωματώνοντας όχι μόνο στρατιωτικές απαντήσεις αλλά κυρίως διπλωματικά, οικονομικά μέτρα και μεθόδους επιβολής του νόμου. Για παράδειγμα, το NATO έχει υποστηρίξει πρωτοβουλίες όπως το European Cybercrime Taskforce και συνεργάζεται με εξειδικευμένους φορείς όπως η Διεθνής Ένωση Τηλεπικοινωνιών του ΟΗΕ για την ενίσχυση της κυβερνοασφάλειας. Ως απάντηση στις κυβερνοαπειλές, το NATO και οι σύμμαχοί του έχουν αναπτύξει ισχυρές αμυντικές πρωτοβουλίες, όπως η Διοίκηση Κυβερνοχώρου των ΗΠΑ και η Στρατηγική Κυβερνοασφάλειας του Ηνωμένου Βασιλείου, οι οποίες περιλαμβάνουν τόσο αμυντικά όσο και επιθετικά μέτρα (Bachmann, 2011).

Η στρατηγική του NATO δίνει έμφαση σε τρία βασικά βήματα αντιμετώπισης: την προετοιμασία, την αποτροπή και την άμυνα. Η Συμμαχία εργάζεται για να ενισχύσει την επίγνωση της κατάστασης συλλέγοντας και μοιράζοντας πληροφορίες, ιδιαίτερα μέσω της Κοινής Διεύθυνσης Πληροφοριών και Ασφάλειας και του κλάδου της υβριδικής ανάλυσης, που βοηθά στη βελτίωση της κατανόησης και της απόδοσης υβριδικών δραστηριοτήτων. Το NATO υποστηρίζει επίσης τους Συμμάχους του στην ενίσχυση της εθνικής ανθεκτικότητας έναντι αυτών των απειλών. Ασκήσεις, όπως το Nighthawk 21, δοκιμάζουν την ικανότητα του NATO να ανταποκρίνεται σε σενάρια υβριδικών απειλών, ενισχύοντας την ετοιμότητά του. Για να αποτρέψει τις εν λόγω απειλές, το NATO έχει ενισχύσει τη στρατιωτική και πολιτική του ισχύ. Οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων της Συμμαχίας έχουν εξορθολογιστεί για τη βελτίωση του συντονισμού και της εκτέλεσης και έχει αναπτύξει μια ευρεία γκάμα εργαλείων που συνδυάζει συγκεκριμένες αντιδράσεις προσαρμοσμένες σε συγκεκριμένες καταστάσεις. Εάν αποτύχει η αποτροπή, το NATO είναι έτοιμο να επικαλεστεί το Άρθρο 5 της Συνθήκης του Βορείου Ατλαντικού, διασφαλίζοντας τη συλλογική άμυνα για οποιονδήποτε σύμμαχο δέχεται επίθεση (NATO, 2024).

Επιπροσθέτως, η αντιμετώπιση των οικολογικών υβριδικών απειλών απαιτεί εξίσου την εφαρμογή ενός ισχυρού νομικού πλαισίου, το οποίο θα πρέπει να καθοδηγείται από την αρχή της αναλογικότητας, ιδιαίτερα στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου. Σημαντικά νομικά μέσα, όπως το Πρωτόκολλο της Γενεύης και τα ψηφίσματα της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, θίγουν το ζήτημα των απειλών αυτών και της ανάγκης ελαχιστοποίησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεών τους κατά τη διάρκεια ενός πολέμου. Στην περίπτωση της εκστρατείας του NATO στο Κοσσυφοπέδιο, η αναθεώρηση του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου επισήμανε ότι η περιβαλλοντική ζημία από στρατιωτικές ενέργειες πρέπει να δικαιολογείται από ουσιώδη στρατιωτική ανάγκη για να θεωρείται νόμιμη. Οι υβριδικές οικολογικές επιθέσεις, όπως η στόχευση αποθεμάτων νερού ή φυσικών οικοσυστημάτων, προκαλούν μία σειρά από βλαβερές συνέπειες λόγω της δυσκολίας αποτροπής και της ταυτοποίησης των δραστών τους, που μπορεί να είναι τόσο κρατικοί όσο και μη κρατικοί παράγοντες. Η προσέγγιση του NATO προσφέρει ένα ενδεχόμενο πρότυπο, προωθώντας την ανάπτυξη σχετικών πολιτικών, την ενίσχυση της διεθνούς συνεργασίας και τη δέσμευση με σχετικούς τομείς, όπως η βιομηχανία και οι περιβαλλοντικές οργανώσεις, για την επαρκή ανταπόκριση σε τέτοιες απειλές. Τέλος, οι μηχανισμοί νομικής λογοδοσίας, όπως οι διακρατικές διαφορές, διαδραματίζουν

καθοριστικό ρόλο στην αντιμετώπιση των οικονομικών και περιβαλλοντικών συνεπειών της οικοτρομοκρατίας (Sanden & Bachmann, 2013).

4.2.3 Η δράση της ΕΕ και άλλων ευρωπαϊκών εθνών

Στις 6 Απριλίου του 2016, η Ευρωπαϊκή Ένωση ενέκρινε μία ανακοίνωση για την αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών ώστε να ενισχύσει τη συντονισμένη απάντησή της σε αναδυόμενες προκλήσεις ασφαλείας, ιδιαίτερα στις ανατολικές και νότιες περιοχές της. Η ανακοίνωση είχε σκοπό να ενθαρρύνει τα κράτη μέλη και τα θεσμικά όργανα της ΕΕ να συνεργαστούν σε διάφορες πρωτοβουλίες, όπως ο εντοπισμός τρωτών σημείων, η ενίσχυση των στρατηγικών επικοινωνιών και η προστασία των υποδομών. Οι συγκεκριμένες ενέργειες που προτάθηκαν περιλαμβάνουν τη δημιουργία ενός Hybrid Fusion Cell για ανταλλαγή πληροφοριών, τη δημιουργία Κέντρου Αριστείας για την αντιμετώπιση υβριδικών απειλών και τη βελτίωση της ανθεκτικότητας στον κυβερνοχώρο σε τομείς όπως η ενέργεια και οι μεταφορές. Η ΕΕ επεδίωξε επίσης να ισχυροποιήσει τη συνεργασία της με το ΝΑΤΟ, στον τομέα της κυβερνοάμυνας, τη διαχείριση κρίσεων και την ανταλλαγή πληροφοριών. Ωστόσο, ενώ έχουν γίνει τα πρώτα βήματα, η ανακοίνωση αναφέρθηκε και στην ανάγκη για πιο συγκεκριμένα μέτρα και βελτιωμένο συντονισμό μεταξύ των προσπαθειών ΕΕ και ΝΑΤΟ (CCDCOE, n.d).

Συν τοις άλλοις, οι προσπάθειες της ΕΕ επεκτάθηκαν και στη βελτίωση της επίγνωσης της κατάστασης, ιδιαίτερα μέσω της Διαστημικής Στρατηγικής για την Ασφάλεια και την Άμυνα, για την προστασία σημαντικών διαστημικών υποδομών από υβριδικές απειλές, όπως κυβερνοεπιθέσεις, παραπλάνηση δορυφόρων και παραπληροφόρηση. Η ΕΕ έχει επενδύσει σε ανθεκτικά, πλεονάζοντα διαστημικά συστήματα όπως ο δορυφορικός αστερισμός IRIS2 για την ασφάλεια των επικοινωνιών και την υποστήριξη κρατικών υπηρεσιών. Επιπλέον, η ΕΕ προωθεί τη διεθνή συνεργασία και την τήρηση των προτύπων διαστημικής ασφάλειας, με στόχο τον μετριασμό κινδύνων όπως τα διαστημικά σκουπίδια και τη βελτίωση της συμμόρφωσης με τις διεθνείς κατευθυντήριες γραμμές. Ασκήσεις όπως το STRA 2023 και το PSC 2023, που προσομοιώνουν σενάρια πραγματικής ζωής που περιλαμβάνουν υβριδικές απειλές, αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της δοκιμής και της βελτίωσης των μηχανισμών απόκρισης της ΕΕ. Αυτές οι προσπάθειες βασίζονται

στην ενίσχυση της τεχνολογικής κυριαρχίας και υπεροχής της Ευρώπης, ώστε να προστατέψει τα περιουσιακά της στοιχεία (Reis, 2024).

Επιπροσθέτως, οι προσπάθειες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής επικεντρώνονται στον συντονισμό των απαντήσεων όταν υβριδικές απειλές επηρεάζουν πολλά κράτη μέλη. Η Επιτροπή έχει αναπτύξει ένα ευρύ σύνολο πρωτοβουλιών πολιτικής σε τομείς που εμπίπτουν στις αρμοδιότητές της, όπως η προστασία των υποδομών, η ασφάλεια στον κυβερνοχώρο, η καταπολέμηση της παραπληροφόρησης και η διασφάλιση δίκαιων εκλογών. Από το 2016, η Επιτροπή, μαζί με τον Υπάτο Εκπρόσωπο για θέματα Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας, έχει εφαρμόσει μια σειρά μέτρων που περιγράφονται στο κοινό πλαίσιο του 2016 και στην κοινή ανακοίνωση του 2018 για την αντιμετώπιση υβριδικών απειλών. Επιπλέον, η στρατηγική της ΕΕ για την Ένωση Ασφάλειας του 2020 εισήγαγε μια ακόμα πιο ολοκληρωμένη πρόταση, ενσωματώνοντας τις εκτιμήσεις των υβριδικών απειλών σε όλους τους τομείς της πολιτικής. Η Γενική Διεύθυνση Αμυντικής Βιομηχανίας και Διαστήματος ενεργεί ως σημείο επαφής για τα κράτη μέλη και τα εξωτερικά ενδιαφερόμενα μέρη, συμπεριλαμβανομένου του NATO και του Κέντρου Αριστείας, μέσω της προώθησης της συνέργειας σε νέες πρωτοβουλίες και έργα (European Commission, n.d.).

Όσον αφορά στις μεμονωμένες δράσεις των κρατών της Ευρώπης, αξίζει να σημειωθεί ότι έχουν εξίσου αναπτύξει δικές τους στρατηγικές για να ανταποκριθούν σε υβριδικές απειλές. Δημοκρατικά έθνη όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, η Φινλανδία, η Σουηδία και η Εσθονία έχουν βρει αρκετούς τρόπους προσαρμογής.

Η ευπάθεια του Ηνωμένου Βασιλείου στις υβριδικές απειλές πηγάζει σε μεγάλο βαθμό από τις βασικές δημοκρατικές του αξίες, όπως για παράδειγμα τον σεβασμό του διεθνούς δικαίου, τον πλουραλισμό, την ελευθερία των μέσων ενημέρωσης και της ανοιχτής οικονομίας. Αυτές οι αξίες, σε συνδυασμό με την παγκοσμιοποίηση, την ιδιωτικοποίηση και την πρόοδο στην τεχνολογία της πληροφορίας, καθιστούν το Ηνωμένο Βασίλειο ευάλωτο σε φορείς που κάνουν χρήση υβριδικών τακτικών. Σε απάντηση αυτών, το Ηνωμένο Βασίλειο έχει διαμορφώσει μία προσέγγιση αντιμετώπισης, ιδιαίτερα μέσω του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας (NSC). Επιπλέον, το Ηνωμένο Βασίλειο χρησιμοποιεί επίσης υβριδικά εργαλεία, όπως οικονομικές κυρώσεις, ΜΚΟ και διαδικτυακή χειραγώγηση, ιδιαίτερα μέσω μονάδων όπως η Joint Threat Research and Intelligence Group (JTRIG), η οποία εστιάζει στην παρέμβαση στον κυβερνοχώρο και στην παραπληροφόρηση (Aldrich &

Moran, n.d). Επιπρόσθετα, το Εθνικό Κέντρο Ασφάλειας στον Κυβερνοχώρο (NCSC) του Ηνωμένου Βασιλείου επικεντρώνει τις προσπάθειές του στην προστασία σημαντικών υποδομών, ενώ η ίδρυση της 77ης Ταξιαρχίας στοχεύει στην παραπληροφόρηση και τις ψυχολογικές επιχειρήσεις. Ομοίως, η «Στρατηγική Ασφάλειας για την Κοινωνία» της Φινλανδίας προωθεί τη συνεργασία μεταξύ αρχών, επιχειρήσεων και πολιτών, με έμφαση στην άμυνα στον κυβερνοχώρο και στη συλλογή πληροφοριών. Η Σουηδία, καθότι αναγνωρίζει την απειλή που ελλοχεύει σε επιχειρήσεις ρωσικής επιρροής, έχει αναβαθμίσει τα μέτρα ψυχολογικής άμυνας και έχει αυξήσει τη χρηματοδότηση για την ασφάλεια στον κυβερνοχώρο. Η Εσθονία, η οποία αντιμετώπισε μια μαζική κυβερνοεπίθεση το 2007, έχει γίνει ηγέτης στον τομέα της κυβερνοάμυνας, δημιουργώντας τη μονάδα Cyber Defense Unit για να δεσμεύσει τους πολίτες και την τεχνογνωσία του ιδιωτικού τομέα στη διαφύλαξη του ψηφιακού περιβάλλοντος της χώρας (Treverton et al., 2018).

4.2.4 Εθνικά μέτρα άμυνας ενάντια στις υβριδικές απειλές

Η απάντηση της Ελλάδας στις υβριδικές απειλές, εξελίχθηκε με αφορμή τις προκλήσεις ασφάλειάς της, στις οποίες συγκαταλέγονται η τρομοκρατία, το κυβερνοέγκλημα, η μετανάστευση, η κλιματική αλλαγή και το οργανωμένο έγκλημα. Οι υποδομές ασφαλείας της χώρας έχουν υποστεί σημαντικές μεταρρυθμίσεις από τις αρχές της δεκαετίας του 2000, ιδιαίτερα με τη δημιουργία εξειδικευμένων φορέων όπως η Διεύθυνση Ασφάλειας των Ολυμπιακών Αγώνων και το Υπουργείο Κλιματικής Κρίσης και Προστασίας του Πολίτη. Αυτές οι προσπάθειες αντικατοπτρίζουν την αυξανόμενη αναγνώριση της ανάγκης για συνεργασία μεταξύ των υπηρεσιών της. Ως απάντηση στις υβριδικές απειλές, η Ελλάδα έχει επικεντρωθεί στον εκσυγχρονισμό της εσωτερικής ασφάλειας μέσω στρατηγικών εγγράφων όπως η «Λευκή Βίβλος για την Προστασία του Πολίτη» και η Εθνική Στρατηγική Κυβερνοασφάλειας. Αυτά τα έγγραφα αντιμετωπίζουν τόσο τις συμβατικές απειλές όσο και τους αναδυόμενους κινδύνους. Το σύστημα ασφαλείας της χώρας δίνει επίσης έμφαση στην ανθεκτικότητα και την πρόληψη, με έμφαση στον έγκαιρο εντοπισμό κινδύνων με χρήση τεχνητής νοημοσύνης και αλγοριθμικών μοντέλων καθώς και στην ενίσχυση της συνεργασίας του δημόσιου με τον ιδιωτικό τομέα. Παρά τα εγχειρήματα αυτά, η σύγκρουση στα σύνορα του Έβρου το 2020 και η πανδημία COVID-19 έφεραν στην επιφάνεια κενά στον συντονισμό και τη διαχείριση

κρίσεων. Οι μελλοντικές μεταρρυθμίσεις της χώρας στοχεύουν στην ενίσχυση των ικανοτήτων ανίχνευσης και αντίδρασης, στην ενημέρωση των νομικών πλαισίων και στη βελτίωση του συντονισμού μεταξύ των τομέων (Tsakonas & Karatrantos, 2023).

Να σημειωθεί ότι, η Ελλάδα αντιμετωπίζει ενεργά τις απειλές που αφορούν την τεχνητή νοημοσύνη, μέσω της ανάπτυξης ενός αυτόνομου λειτουργικού συστήματος που ονομάζεται Thorax. Αυτό το σύστημα, που χρηματοδοτείται από το ταμείο ανάκαμψης και εποπτεύεται από το ΓΕΕΘΑ, αξιοποιεί μεγάλα δεδομένα, εφαρμογές τεχνητής νοημοσύνης και προηγμένους αλγόριθμους, όπως η βαθιά μηχανική μάθηση, για να φιλτράρει τεράστιες ποσότητες πληροφοριών. Αντλώντας έμπνευση από συμμάχους του NATO όπως η Φινλανδία και η Εσθονία, που έχουν αναπτύξει παρόμοιες υποδομές για γρήγορη λήψη αποφάσεων, το ελληνικό σύστημα Thorax θα ενσωματώσει διάφορες πηγές δεδομένων, συμπεριλαμβανομένων ραντάρ και μετεωρολογικών σταθμών. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον τομέα του κυβερνοχώρου, όπου η Τουρκία έχει επενδύσει πολλά τα τελευταία χρόνια, ιδίως κατά την κρίση του Έβρου του 2020. Το σύστημα Thorax αναδεικνύει μια εντυπωσιακή κίνηση από την πλευρά της Ελλάδας ενάντια στις υβριδικές απειλές. (Nedos, 2022).

Μάλιστα, το Κέντρο Συνεργασίας Ασφαλείας RACVIAC, σε συνεργασία με το Ελληνικό Πολυεθνικό Εκπαιδευτικό Κέντρο Επιχειρήσεων Υποστήριξης Ειρήνης (ΠΚΕΕΥΕ), πραγματοποίησε ένα ολοκληρωμένο σεμινάριο με τίτλο «Ασφάλεια από Υβριδικές Απειλές, ΜΜΕ και Τρομοκρατία» από τις 3-6 Απριλίου 2023, στις εγκαταστάσεις του RACVIAC. Αυτή η πρωτοβουλία, που προσανατολιζόταν κυρίως σε στρατιωτικούς, δημόσιους υπαλλήλους, αναλυτές ασφαλείας και μέλη του RACVIAC, επικεντρώθηκε στις υβριδικές απειλές στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Το εν λόγω σεμινάριο έδωσε έμφαση τον διττό ρόλο των παραδοσιακών και των κοινωνικών μέσων ενημέρωσης ως εργαλεία για τρομοκρατικές δραστηριότητες αλλά και ως όργανα για την καταπολέμηση της ριζοσπαστικοποίησης και της τρομοκρατίας. Επιπλέον, διερευνήθηκε η φύση και τα είδη των υβριδικών απειλών, αναλύθηκε η χρήση των μέσων ενημέρωσης από τρομοκρατικές οργανώσεις για προπαγάνδα, στρατολόγηση και διάδοση ιδεολογιών και εξετάστηκαν σχετικά αντίμετρα και πρακτικές για την ενίσχυση της δημοκρατικής ανθεκτικότητας. Η εκδήλωση συγκέντρωσε πάνω από 40 συμμετέχοντες και εμπειρογνώμονες από 11 χώρες, ενισχύοντας την περιφερειακή συνεργασία και την κατανόηση των προκλήσεων ασφάλειας στη ΝΑ Ευρώπη (RACVIAC, 2023).

Τέλος, να αναφερθεί ότι, η εργαλειοποίηση των μεταναστών ως μέσο πολιτικής μόχλευσης είναι ίσως η σημαντικότερη υβριδική απειλή τόσο για την Ελλάδα όσο και για την Ευρώπη, όπως τόνισε ο Έλληνας πρωθυπουργός Κυριάκος Μητσοτάκης. Στο άρθρο του για τη *Le Figaro*, επέστησε την προσοχή στην κατάσταση στα σύνορα Λευκορωσίας-ΕΕ, όπου ο Λευκώσος πρόεδρος Αλεξάντερ Λουκασένκο έχει κατηγορηθεί για χειραγώγηση των μεταναστευτικών ροών με σκοπό την άσκηση πολιτικής πίεσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτή η στρατηγική, όπως σημείωσε, είναι παρόμοια με τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στα χερσαία σύνορα της Ελλάδας στον Έβρο με την Τουρκία στις αρχές του 2020, όπου οι μετανάστες χρησιμοποιήθηκαν για να αποσταθεροποιήσουν την ασφάλεια των συνόρων και να πιέσουν την Ευρώπη σε πολιτικά ζητήματα. Ο πρωθυπουργός επέκρινε συγκεκριμένα τον Λουκασένκο ότι εκμεταλλεύεται τον ανθρώπινο πόνο για να αναγκάσει την Ευρώπη να επανεξετάσει τις κυρώσεις κατά του καθεστώτος του. Προειδοποίησε ότι τέτοιες τακτικές θα συνεχίσουν να εφαρμόζονται εκτός εάν η ΕΕ αντιμετωπίσει δύο βασικές αδυναμίες: την έλλειψη ενιαίας και συνεκτικής μεταναστευτικής πολιτικής και την ανεπαρκή δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων, στην οποία συχνά εμπλέκονται εγκληματικά δίκτυα ή ακόμα και κρατικοί παράγοντες (Newsroom, 2021).

5. Οι επιπτώσεις του υβριδικού πολέμου

5.1 Ηθικές και κοινωνικές προεκτάσεις

Ο υβριδικός πόλεμος επηρεάζει βαθύτατα δημιουργώντας μια επίμονη κατάσταση σύγκρουσης που συνεχίζει να αναδιαμορφώνει τις κοινωνικές δομές, ακόμη και μετά το τέλος των ενεργών εχθροπραξιών. Οι υβριδικές απειλές τροφοδοτούν τον κατακερματισμό της κοινωνίας προκαλώντας τόσο σύγχυση όσο και δυσπιστία στη συνείδηση των πολιτών, καθώς οι άνθρωποι λαμβάνουν αντικρουόμενες πληροφορίες που δυσκολεύονται να επαληθεύσουν. Οι οικονομικές επιπτώσεις μάλιστα, συχνά επιδεινώνονται από διαδοχικές κρίσεις, όπως οι ενεργειακές ελλείψεις και ο πληθωρισμός, που καθιστούν δύσκολη την οικονομική ανάκαμψη. Επιπλέον, η δυναμική του «ειρηνικού πολέμου» επηρεάζει και τις προσωπικές και συλλογικές κοσμοθεωρίες. Οι άνθρωποι συνηθίζουν σε ένα κλίμα διαρκούς αβεβαιότητας, μεταβαλλόμενων αξιών και οικονομικών περιορισμών, που

κατά συνέπεια αποπροσανατολίζει τη συμπεριφορά και τις προσδοκίες τους. Αυτό το περιβάλλον ωθεί τους κοινωνικούς φορείς να υιοθετήσουν νοοτροπίες επιβίωσης, εστιάζοντας είτε στη διατήρηση των εναπομεινάντων πόρων λόγω απωλειών είτε στην εκμετάλλευση οικονομικών ευκαιριών που βασίζονται πάλι σε επιπλέον συγκρούσεις. Ο αντίκτυπος αυτός του υβριδικού πολέμου απαιτεί διερεύνηση και κατανόηση των αλληλένδετων οικονομικών, ψυχολογικών και ιδεολογικών επιπτώσεων, καθώς και τη δημιουργία προσαρμοστικών πολιτικών για την ανοικοδόμηση της κοινωνικής συνοχής, της εμπιστοσύνης και της θεσμικής ακεραιότητας (Grytsenko et al., 2023).

Ο υβριδικός πόλεμος προκαλεί ζημιές και στην υγειονομική περίθαλψη, οδηγώντας σε ένα ασταθές και δυσλειτουργικό σύστημα υγείας. Ο ψυχολογικές επιπτώσεις είναι εξίσου σοβαρές, καθώς οι κοινότητες βιώνουν τραυματικές εμπειρίες, εκτοπισμό και φοβίες, αυξάνοντας τα προβλήματα ψυχικής υγείας. Συν τοις άλλοις, έχει επιπτώσεις και στην προμήθεια τροφίμων, με σημαντικές ελλείψεις να επηρεάζουν την παγκόσμια επισιτιστική ασφάλεια. Επιπλέον, πολιτιστικοί χώροι και ιστορικά μνημεία καταστρέφονται, γεγονός που έχει επιπτώσεις στην πολιτιστική κληρονομιά. Μαζί, αυτές οι τακτικές πιέζουν τους διεθνείς νόμους, παραβιάζουν τα ανθρωπιστικά πρότυπα και ενθαρρύνουν τη μακροπρόθεσμη κοινωνικοπολιτική αστάθεια (Khorram-Manesh et al., 2023).

Τα περιβαλλοντικά ζητήματα αποτελούν και αυτά σημαντικό κομμάτι για την παγκόσμια ασφάλεια, καθότι μπορούν να επηρεάσουν τόσο την εθνική σταθερότητα όσο και τη διεθνή ειρήνη. Οικολογικές απειλές όπως η έλλειψη πόρων, η κλιματική αλλαγή, η ερημοποίηση και τα ακραία καιρικά φαινόμενα, όπως για παράδειγμα οι πλημμύρες, η ξηρασία και η άνοδος της στάθμης της θάλασσας, μπορούν να αποσταθεροποιήσουν περιοχές, προκαλώντας φτώχεια, μετανάστευση και συγκρούσεις για κοινούς πόρους. Η ανασφάλεια ως προς την διαθεσιμότητα και την ποιότητα νερού και τροφίμων, που επιδεινώνεται από αυτές τις περιβαλλοντικές αλλαγές, συμβάλλει σε εντάσεις που μπορεί να οδηγήσουν σε διακρατικές ή ενδοκρατικές συγκρούσεις. Τα Ηνωμένα Έθνη έχουν αναγνωρίσει τις επιπτώσεις της περιβαλλοντικής υποβάθμισης στην ασφάλεια, και ωθούν προς μία συντονισμένη παγκόσμια δράση για τον μετριασμό αυτών των απειλών. Επιπλέον, τα περιβαλλοντικά ζητήματα μπορούν να οπλιστούν, όπως φαίνεται στην έννοια του «γεω-οπλισμού» ή της οικοτρομοκρατίας, όπου οι φυσικές καταστροφές αξιοποιούνται για στρατηγικούς σκοπούς. Αυτές οι αναδυόμενες υβριδικές απειλές,

αποτελούν νέες προκλήσεις στις δυνάμεις ασφαλείας και στο ίδιο το περιβάλλον (Sanden & Bachmann, 2013).

5.2 Οι αντιδράσεις της κοινωνίας των πολιτών

Στους υβριδικούς πολέμους, η κοινωνία των πολιτών βρίσκεται συχνά εγκλωβισμένη ανάμεσα σε κρατικούς και μη κρατικούς δρώντες, οδηγώντας σε πλήθος αντιδράσεων. Η κοινωνία των πολιτών μπορεί είτε να αντισταθεί είτε να γίνει συνένοχος σε αυτές τις συγκρούσεις, με τις απόψεις της να διαμορφώνονται από παράγοντες όπως η πολιτική ευθυγράμμιση, η κοινωνική συνοχή και η πρόσβαση στην πληροφόρηση. Μπορεί να προκύψουν κινήματα που είτε υποστηρίζουν το κράτος και αντιτίθενται στην ξένη παρέμβαση είτε υποστηρίζουν την ουδετερότητα, αλλά κινδυνεύουν επίσης να χειραγωγηθούν από εξωτερικές δυνάμεις.

Συνεπώς, η κοινωνία των πολιτών παίζει καθοριστικό ρόλο στην προάσπιση των δημοσίων συμφερόντων, στον έλεγχο της κρατικής εξουσίας και στη διαμόρφωση του λόγου σε δημοκρατικές κοινωνίες. Στις δυτικές φιλελεύθερες δημοκρατίες, η κοινωνία των πολιτών βασίζεται στην αρχή των «παραγγελιών ανοιχτής πρόσβασης», όπου τα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα διευθετούνται μέσω μη βίαιου ανταγωνισμού και συζήτησης. Ωστόσο, σε χώρες όπως η Ρωσία και η Κίνα έχουν βρει τρόπους να εκμεταλλευτούν τις ίδιες τις δυνάμεις αυτού του συστήματος, χρησιμοποιώντας υβριδικές τακτικές για να διεισδύσουν στην κοινωνία των πολιτών και να χειραγωγήσουν τις δομές της. Οι ίδιες οι ελευθερίες και η ανοιχτή συζήτηση που καθορίζουν τις δυτικές δημοκρατίες, όπως η ελευθερία του λόγου και η ελευθερία του συνέρχεσθαι, τώρα χειραγωγούνται για να αμφισβητήσουν τις θεμελιώδεις αξίες που κάποτε συνέδραμαν ώστε αυτές οι κοινωνίες να είναι ανθεκτικές (Jayamaha & Matisek, 2018).

Για παράδειγμα, μεταξύ 2014 και 2022, οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη συνέβαλλαν σημαντικά στην αντιμετώπιση του υβριδικού πολέμου της Μόσχας και ιδιαίτερα των εκστρατειών παραπληροφόρησης, καθώς οι κυβερνήσεις άργησαν να αναγνωρίσουν ή να ανταποκριθούν στην εν λόγω απειλή. Μετά την προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία, η κοινωνία των πολιτών έγινε πιο ενεργή στην καταπολέμηση της παραπληροφόρησης του Κρεμλίνου, εμπνευσμένη από οργανισμούς όπως το StopFake της Ουκρανίας και το Κέντρο MME για την Κρίση της Ουκρανίας, που

είχαν αναπτύξει καινοτόμες μεθόδους ελέγχου των γεγονότων. Αυτές οι ομάδες ξεκίνησαν εκστρατείες ευαισθητοποίησης, παρακολούθησαν την παραπληροφόρηση και προσπάθησαν να διαμορφώσουν την κοινωνική ανθεκτικότητα έναντι των ψευδών αφηγημάτων. Συνεργάστηκαν με την Ομάδα Εργασίας East StratCom της ΕΕ και συνέβαλαν στη βάση δεδομένων EUvsDisinfo, η οποία σημείωνε ενδείξεις παραπληροφόρησης σε όλη την Ευρώπη, βοηθώντας ερευνητές και ειδικούς να κατανοήσουν και να εξουδετερώσουν αυτές τις προσπάθειες. Οι περιφερειακοί ακτιβιστές, οργάνωσαν δράσεις μεγάλης κλίμακας για να αποκαλύψουν την προπαγάνδα του Κρεμλίνου, ασχολήθηκαν με πολίτες σε κατεχόμενα εδάφη όπως το Ντονμπάς και ανέπτυξαν νέα εργαλεία ελέγχου δεδομένων. Επιπλέον, οργανώσεις, όπως το Information Defense Hub του European Values Center και το Ukraine Monitor Program, παρείχαν μια πλατφόρμα για τους Ουκρανούς εμπειρογνώμονες που εκτοπίστηκαν από τη σύγκρουση για να συνεχίσουν να αντιμετωπίζουν τη ρωσική επιρροή στην περιοχή. Σε χώρες όπως η Λιθουανία, η συνεργασία μεταξύ της κοινωνίας των πολιτών και της κυβέρνησης οδήγησε σε πρωτοβουλίες για την ασφάλεια στον κυβερνοχώρο. Παρά τις προκλήσεις από κυβερνήσεις όπως η Ουγγρική, οι οποίες προσπάθησαν να καταστείλουν την κοινωνία των πολιτών, οι περιφερειακές οργανώσεις συνέχισαν να διατηρούν δίκτυα και να συνεργάζονται με διεθνείς εταίρους (Víchová & Poleščuk, 2023).

6. Το μέλλον του υβριδικού πολέμου και προτάσεις

Στο μέλλον το NATO θα κληθεί να αντιμετωπίσει όλο και πιο σύνθετες και πολύπλοκες μορφές συγκρούσεων, απαιτώντας από τη συμμαχία να αναδιαμορφώσει τις στρατηγικές της για να αντιμετωπίσει μια μεταβλητότητα υβριδικών απειλών. Καθώς αυτές οι υβριδικές τακτικές γίνονται όλο και πιο εξελιγμένες, το NATO πρέπει να ενισχύσει την ανθεκτικότητά του και να ενσωματώσει τον υβριδικό πόλεμο περισσότερο στην αμυντική του στρατηγική. Η απάντηση του NATO πιθανότατα θα διαμορφώνεται ως προς την αντιμετώπιση αντιπροσώπων, κυβερνοεπιθέσεων και παραπληροφόρησης, διατηρώντας παράλληλα την ευελιξία στην αντιμετώπιση αναδυόμενων απειλών από κρατικούς και μη κρατικούς παράγοντες. Η επέκταση των υβριδικών απειλών από τη Ρωσία και την Κίνα, σε συνδυασμό με την άνοδο των πληρεξουσίων και του υποκατάστατου πολέμου, θέτει ως ανάγκη το NATO να

καινοτομήσει στην προσέγγισή του, εστιάζοντας όχι μόνο στη στρατιωτική ισχύ αλλά και στην ανθεκτικότητα των κοινωνιών του (Hoffman et al., 2024).

Κλειδί σε αυτή την προσέγγιση που πρέπει να υιοθετηθεί, είναι η έννοια της στρατηγικής προσαρμοστικότητας, όπου οι στρατιωτικές επιχειρήσεις πρέπει να εξελίσσονται σε πραγματικό χρόνο, βασιζόμενες στην τοπική νοημοσύνη και σε επαφή με τις τοπικές κοινότητες για να αποκτήσουν πολιτιστικές και πολιτικές γνώσεις. Η στρατηγική καινοτομία και η συνεχής μάθηση είναι απαραίτητες για τη βελτίωση των τακτικών και τη βελτίωση των αποτελεσμάτων, ειδικά καθώς οι ασύμμετρες απειλές παραμένουν απρόβλεπτες και σε καμία περίπτωση στατικές (Clark, 2024).

Επιπροσθέτως, οι νέες τεχνολογικές λύσεις και οι καινοτομίες λογίζονται ολοένα και πιο σημαντικές. Η ενσωμάτωση της τεχνητής νοημοσύνης (AI), του blockchain και του Διαδικτύου των Πραγμάτων (IoT) σε πλαίσια ασφαλείας προσφέρει πολλά υποσχόμενες στρατηγικές για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας στον κυβερνοχώρο. Τα συστήματα ανίχνευσης απειλών που λειτουργούν βάσει τεχνητής νοημοσύνης είναι ιδιαίτερος πολύτιμα, καθώς επιτρέπουν τον εντοπισμό και τον μετριασμό μαθαίνοντας από μοτίβα δεδομένων. Η τεχνολογία Blockchain, γνωστή για την αποκεντρωμένη φύση της, παρουσιάζει ευκαιρίες με τη δυνατότητά της να ενισχύει την ασφάλεια μέσω της ανωνυμίας των δεδομένων, αλλά επίσης εισάγει κινδύνους όπως η διενέργεια παράνομων δραστηριοτήτων και η περίπλοκη ρυθμιστική εποπτεία. Η άνοδος των συσκευών IoT, έχει σημειώσει σημαντικές προόδους στη συνδεσιμότητα σε τομείς όπως η υγειονομική περίθαλψη, η βιομηχανία και οι υποδομές, αλλά τα τρωτά σημεία της εν λόγω τεχνολογίας δημιουργούν αφορμή για την ύπαρξη νέων πιθανών παραβιάσεων. Συνεπώς, προτείνεται η παγκόσμια διακυβέρνηση της κυβερνοασφάλειας να ανταποκριθεί στις προκλήσεις που θέτουν αυτές οι τεχνολογίες, μέσα από την εφαρμογή εναρμονισμένων κανονισμών και τη διεθνή συνεργασία (Adeyeri & Abroshan, 2024).

Η ευαισθητοποίηση του κοινού και η επαγρύπνηση έναντι των ψεύτικων ειδήσεων πρέπει να αποτελεί επίσης μέλημα των κρατών, καθώς οι εκστρατείες παραπληροφόρησης της Ρωσίας συχνά ακολουθούν αναγνωρίσιμα πρότυπα. Επιπλέον, η Ευρώπη θα πρέπει να ενισχύσει την υποδομή της έναντι πιθανών διαταραχών, παρόμοιες με τις επιθέσεις της Ρωσίας στα ουκρανικά ενεργειακά συστήματα, και να διασφαλίσει ότι οι κοινότητές της είναι εξοπλισμένες ώστε να χειριστούν με επάρκεια της κρίσεις, όπως ελλείψεις τροφίμων ή ηλεκτρικής ενέργειας.

Σε χώρες όπως η Γερμανία, οι ειδικοί συνιστούν πολιτική ανθεκτικότητα, προτρέποντας τους πολίτες να εκπαιδευτούν και να προετοιμαστούν για καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, όχι μόνο βασιζόμενοι σε στρατιωτικές δυνάμεις αλλά χτίζοντας τις ικανότητες της δικής τους τοπικής αντίστασης. Ωστόσο, θα πρέπει επίσης να συνυπολογιστεί η κοινωνική συναίνεση για επενδύσεις στην ετοιμότητα έκτακτης ανάγκης, όπως η αποθήκευση βασικών προμηθειών και η εξασφάλιση πρόσβασης σε ενέργεια έκτακτης ανάγκης, για να διασφαλιστεί ότι η Ευρώπη μπορεί να αντιμετωπίσει πιθανά σενάρια υβριδικού πολέμου και άλλες μεγάλης κλίμακας διακοπές τροφοδοσίας (Müller & Paternoster, 2024).

Οι δημοκρατίες των χωρών πρέπει να εξελίξουν τα συστήματά τους για να αντιμετωπίσουν τις σύγχρονες προκλήσεις, όπως ακριβώς τα θρησκευτικά κείμενα επανερμηνεύονται ώστε να παραμένουν επίκαιρα στη σύγχρονη εποχή. Ιστορικά, ο αργός ρυθμός δράσης της δημοκρατίας συχνά καθυστερεί τις απαραίτητες παρεμβάσεις, όπως φάνηκε με την ίδρυση σημαντικών φορέων όπως η EPA και η NHTSA τη δεκαετία του 1970. Σήμερα, η ανατρεπτική δύναμη της παραπληροφόρησης απαιτεί επείγοντα και προληπτικά μέτρα. Ακόμη και οι ηγέτες της τεχνολογίας όπως ο Mark Zuckerberg υποστηρίζουν τώρα ισχυρούς κανονισμούς για την αντιμετώπιση του επιβλαβούς περιεχομένου, τη διασφάλιση της ακεραιότητας των εκλογών, την προστασία του απορρήτου και τη δυνατότητα μεταφοράς δεδομένων. Αυτές οι προσπάθειες συμπορεύονται με παγκόσμιες πρωτοβουλίες όπως οι νόμοι της ΕΕ για τις ψηφιακές αγορές και υπηρεσίες και η Διακήρυξη για το μέλλον του Διαδικτύου, με στόχο τη δημιουργία ενός ασφαλέστερου και πιο υπεύθυνου ψηφιακού κόσμου (Cidob 2022).

Επιπλέον, η ενθάρρυνση της ερευνητικής δημοσιογραφίας, όπως φαίνεται με οργανισμούς όπως η Bellingcat, και η ενίσχυση της παιδείας στα μέσα επικοινωνίας μπορεί να δράσει καθοριστικά στην αποκάλυψη των παρεμβολών και την αντιμετώπιση της παραπληροφόρησης. Οι πρωτοβουλίες διαφάνειας, όπως τα μητρώα ξένων επιρροών και οι αυστηρότεροι χρηματοοικονομικοί κανονισμοί, βοηθούν στην αποκάλυψη κρυφών θεμάτων, περιορίζουν την εκμετάλλευση υποδομών και την οικονομική παρέμβαση. Ομοίως, η ρύθμιση των ψηφιακών πλατφορμών για την αντιμετώπιση της χειραγώγησης και της πόλωσης ενισχύει τις δημοκρατικές διαδικασίες. Η ένταξη χωρίς αποκλεισμούς, μπορεί να βοηθήσει μέσα από την ενσωμάτωση των μειονοτήτων και της διασποράς και τη μεταρρύθμιση των εκλογικών νόμων για την αποτροπή της εξωτερικής ανάμειξης. Πέρα από την

ανθεκτικότητα, η αποτροπή με τιμωρία μπορεί να στηριχθεί στην επιβολή βαθμονομημένων κυρώσεων και τη μόχλευση ήπιας ισχύος για την αποκάλυψη της αυταρχικής διαφθοράς (Wigell, 2021).

Εν συνεχεία, προτείνεται ο καθορισμός μίας διαφοροποιημένης τυπολογίας των υβριδικών απειλών, η οποία δηλαδή θα επιτρέπει τη διάκριση μεταξύ μορφών υβριδικών επιθέσεων όπως: 1. η υβριδική παρέμβαση, 2. οι υβριδικές επιχειρήσεις και 3. ο υβριδικός πόλεμος. Αυτή η ταξινόμηση βασίζεται στις εξής βασικές διαστάσεις: 1. τα μέσα που χρησιμοποιούνται (μη στρατιωτικά, παραστρατιωτικά ή στρατιωτικά), 2. το επίπεδο άρνησης (εύλογο ή απίθανο) και 3. τον στόχο ελέγχου (αντανακλαστικό, λειτουργικό ή εδαφικό). Διακρίνοντας αυτούς τους τύπους, οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής μπορούν να σχεδιάζουν καλύτερα τα αντίμετρα και τις ευθύνες εντός των θεσμικών οργάνων της ΕΕ. Επιπλέον, η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι υβριδικές απειλές μπορούν να κλιμακωθούν ή να συνδυάσουν στοιχεία από διαφορετικές κατηγορίες είναι εξίσου σημαντική, αποφεύγοντας έτσι τους κινδύνους λανθασμένης επισήμανσης ή υπεργενίκευσης των απειλών (Wigell et al., 2021).

Ο όρος ανθεκτικότητα, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της αντιμετώπισης υβριδικών απειλών, βασίζεται στην πολυεπίπεδη προσέγγιση των αντιμέτρων. Η ανθεκτικότητα συντίθεται σε τέσσερα βασικά επίπεδα: 1. προσωπική ανθεκτικότητα (ατομικές ψυχολογικές ικανότητες), 2. κοινοτική και υποπεριφερειακή ανθεκτικότητα (κοινωνικοί δεσμοί και τοπική συμμετοχή), 3. θεσμική ανθεκτικότητα (αποτελεσματική διακυβέρνηση, κοινωνικές πολιτικές και κρίσιμες υποδομές), και 4. την διεθνή ανθεκτικότητα (διεθνής συνεργασία και διαχείριση παγκόσμιας συνέχειας). Η επιτυχία της οικοδόμησης ανθεκτικότητας βασίζεται σε αυτά τα διασυνδεδεμένα επίπεδα, όπου το κάθε επίπεδο ενισχύει τα άλλα. Μια βασική στρατηγική για την ανθεκτικότητα συνιστά τη δημιουργία προσαρμοστικών συστημάτων που δεν είναι μόνο αντιδραστικά αλλά και μετασχηματιστικά, ενθαρρύνοντας την ανανέωση μέσω των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων μετά την κρίση (Wigell et al., 2021).

7. Προτάσεις για επέκταση της έρευνας

I. Ανάπτυξη στρατηγικών κυβερνοάμυνας για υβριδικές επιθέσεις:

Στον τομέα του κυβερνοπολέμου, η έρευνα πρέπει να εστιάσει στην ανάπτυξη αμυντικών στρατηγικών απέναντι σε πολυδιάστατες κυβερνοεπιθέσεις, οι οποίες

συνδυάζουν hacking, κυβερνοτρομοκρατία και ψυχολογική επίδραση μέσω παραπληροφόρησης. Πρέπει να εξεταστούν νέες μέθοδοι ανίχνευσης και αντιμετώπισης των κυβερνοεπιθέσεων. Ειδικότερα, η εφαρμογή τεχνητής νοημοσύνης στην πρόβλεψη και ανίχνευση τέτοιων επιθέσεων πρέπει να μελετηθεί ενδελεχώς, ώστε να δημιουργηθούν αυτόματα συστήματα που να εντοπίζουν προηγμένα πρότυπα επιθέσεων σε πραγματικό χρόνο.

II. Αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας της διαχείρισης της πληροφορίας σε υβριδικές συγκρούσεις:

Για να κατανοήσουμε πλήρως πώς η πληροφορία χρησιμοποιείται για να αποσταθεροποιήσει τις δομές της κοινωνίας, απαιτείται ενδελεχής έρευνα πάνω στην αναδιάρθρωση της στρατηγικής διάδοσης των πληροφοριών. Η ανάγκη για μελέτη των επιπτώσεων της κυβερνοτρομοκρατίας και της προπαγάνδας, μέσω νέων εργαλείων ανάλυσης μεγάλων δεδομένων (big data analytics), κρίνεται επιτακτική. Ειδικότερα, η έρευνα θα πρέπει να εστιάσει στον εντοπισμό και την καταστολή οργανωμένων εκστρατειών παραπληροφόρησης σε κοινωνικά μέσα και στην ανάπτυξη μεθόδων για την αποκατάσταση της κοινωνικής εμπιστοσύνης σε περιόδους κρίσης.

III. Ανάλυση των πολιτικών επιπτώσεων των υβριδικών απειλών:

Η μελέτη των πολιτικών αντιδράσεων, ειδικά από χώρες που πλήττονται από τέτοιου είδους επιθέσεις, αποτελεί μία ανεξερεύνητη περιοχή. Η ανάλυση της πολιτικής ανταπόκρισης σε υβριδικές απειλές και η αξιολόγηση της αποδοτικότητας των πολιτικών μεθόδων άμυνας και αποτροπής είναι σημαντική. Μία πρόταση στο πλαίσιο αυτό, είναι η δημιουργία εργαλείων προσομοίωσης (simulation models) για να αξιολογηθούν οι πολιτικές αποφάσεις κατά τη διάρκεια τέτοιων επιθέσεων.

IV. Μελέτη της ανθεκτικότητας και της ψυχολογικής άμυνας:

Μία σημαντική κατεύθυνση για έρευνα είναι η ανάπτυξη στρατηγικών που να ενισχύουν την κοινωνική και πολιτική ανθεκτικότητα. Η ψυχολογική ανθεκτικότητα κοινωνιών στις υβριδικές επιθέσεις θα μπορούσε να εξεταστεί μέσω της ανάπτυξης διαρθρωτικών μοντέλων που συνδυάζουν τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές διαστάσεις. Επιπλέον, η έρευνα θα πρέπει να επικεντρωθεί στην αναγνώριση του τρόπου με τον οποίο η κοινωνία κατανοεί και αντιδρά σε περιστατικά

παραπληροφόρησης και άλλες μορφές ψυχολογικών επιθέσεων. Η χρήση προσομοιώσεων και άλλων εργαλείων για την εκτίμηση της αντίδρασης του κοινού σε αυτές τις περιπτώσεις είναι μια πολλά υποσχόμενη κατεύθυνση.

V. Αξιολόγηση και ανάπτυξη στρατηγικών αντίστασης για μη κρατικούς δρώντες:

Στην περίπτωση των μη κρατικών παραγόντων, απαιτείται περισσότερη έρευνα για την αναγνώριση και εξουδετέρωση υβριδικών στρατηγικών αντίστασης που χρησιμοποιούν τέτοιες ομάδες. Ο συνδυασμός στρατιωτικών, πολιτικών και κοινωνικών μέσων, καθώς και η αναδιοργάνωση αυτών των ομάδων μέσω νέων τεχνολογιών (όπως drones και κυβερνοεπιθέσεις), απαιτεί εξειδικευμένη μελέτη.

VI. Αξιολόγηση των επιπτώσεων στις παγκόσμιες αλυσίδες εφοδιασμού:

Η ανάλυση των επιπτώσεων των υβριδικών απειλών στις αλυσίδες εφοδιασμού και η ανάπτυξη μεθόδων για την προστασία τους είναι επίσης αναγκαία. Η έρευνα πρέπει να εστιάζει στην κατανόηση των ασύμμετρων επιθέσεων που μπορεί να πλήξουν τις υποδομές, όπως τα δίκτυα ενέργειας και μεταφορών, και στον εντοπισμό μηχανισμών γρήγορης ανάκαμψης και αποκατάστασης.

VII. Διερεύνηση νέων αμυντικών τεχνολογιών:

Η έρευνα σε νέες αμυντικές τεχνολογίες, όπως τα συστήματα αντι-υβριδικού πολέμου (anti-hybrid warfare systems), η χρήση ρομπότ και drones για την παρακολούθηση περιοχών μπορεί να βοηθήσει σημαντικά. Η συνεχής εξέλιξη της τεχνολογίας απαιτεί διαρκή προσαρμογή στις νέες μορφές απειλών.

VIII. Μελέτη της αντίδρασης και της ανάκαμψης:

Είναι επίσης αναγκαίο να εξεταστούν οι αποκρίσεις σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης που προκύπτουν από τέτοιες επιθέσεις. Αυτό απαιτεί την έρευνα σε ανάπτυξη σχετικών μοντέλων. Η ερευνητική κατεύθυνση αυτή θα πρέπει να εξετάσει τις καλύτερες πρακτικές και τα πιο αποτελεσματικά μέτρα για την αποκατάσταση της ορθής λειτουργικότητας του κράτους.

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, ο υβριδικός πόλεμος, ως σύγχρονη μορφή σύγκρουσης, έχει εξελιχθεί με την πάροδο του χρόνου σε έναν εξαιρετικά σύνθετο και επικίνδυνο παράγοντα αποσταθεροποίησης στη διεθνή σκηνή. Η ανασκόπηση των στρατηγικών και τακτικών του υβριδικού πολέμου αποκαλύπτουν τον ασύμμετρο χαρακτήρα του αλλά και τη συνδυαστική του φύση, όπου η συνένωση παραδοσιακών και ανορθόδοξων τακτικών καθιστά δύσκολη την ανίχνευση και την αντίδραση. Ο υβριδικός πόλεμος αποφεύγει τις άμεσες συγκρούσεις και επικεντρώνεται στα αδύναμα σημεία του αντιπάλου. Στην πράξη, αυτό το είδος πολέμου θέτει σε εφαρμογή έμμεσες στρατιωτικές δράσεις και ασκεί έντονες και επικίνδυνες κοινωνικές και πολιτικές πιέσεις, προκαλώντας σοβαρές συνέπειες σε πολλά επίπεδα.

Ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά του υβριδικού πολέμου είναι η εκμετάλλευση των νέων τεχνολογιών για την ενίσχυση της στρατηγικής αβεβαιότητας. Η χρήση του κυβερνοπολέμου, ειδικά με τη μορφή επιθέσεων τύπου APT (Advanced Persistent Threats), ransomware και DDoS, αποδεικνύει την ικανότητα των επιτιθέμενων να διαταράξουν υποδομές χωρίς να προκαλέσουν φυσική σύγκρουση. Αυτό καθιστά τις επιθέσεις αυτές δυσδιάκριτες και απίστευτα απειλητικές για κράτη που δεν είναι πλήρως προετοιμασμένα να αντιμετωπίσουν τέτοιες μεθόδους. Η αξιοποίηση του Σκοτεινού Διαδικτύου και η χρήση της τεχνητής νοημοσύνης για τον σχεδιασμό αυτών των επιθέσεων αυξάνουν το επίπεδο δυσκολίας των κυβερνήσεων να τις εντοπίσουν και να τις εξουδετερώσουν.

Επιπλέον, η χρήση στρατηγικών παραπληροφόρησης και προπαγάνδας έχει αποβεί εξαιρετικά αποτελεσματική στον υβριδικό πόλεμο, με στόχο την διαμόρφωση της κοινής γνώμης και την αποσταθεροποίηση των κοινωνιών. Μέσα από την εξάπλωση ψευδών πληροφοριών, οργανώσεις και κράτη ενδέχεται να επηρεάσουν εκλογές, να υπονομεύσουν κυβερνήσεις και να δημιουργήσουν πολιτικές εντάσεις. Η ανάπτυξη κοινωνικών δικτύων και άλλων ψηφιακών μέσων έχει επιτρέψει τη διάδοση αυτών των μηνυμάτων με πιο γρήγορους ρυθμούς, γεγονός που καθιστά τις παραδοσιακές στρατηγικές αντιμετώπισης ατελέσφορες.

Η χρήση παραγόντων όπως οι ιδιωτικές στρατιωτικές εταιρείες (PMCs) και οι μισθοφόροι προσθέτουν ακόμα ένα παράγοντα δυσκολίας στον υβριδικό πόλεμο, καθώς τα κράτη μπορούν να χρησιμοποιούν αυτές τις ομάδες για να υλοποιήσουν στρατηγικές αποσταθεροποίησης χωρίς να αποκαλύπτονται άμεσα ως υπεύθυνοι για

τις επιθέσεις. Αυτή η μέθοδος δημιουργεί νομικές και ηθικές προκλήσεις, καθιστώντας την λογοδοσία και την απονομή δικαιοσύνης εξαιρετικά δύσκολες.

Ο υβριδικός πόλεμος επηρεάζει επίσης τις σχέσεις μεταξύ κρατών. Η αποσταθεροποίηση περιοχών όπως η Συρία, η Ουκρανία, η Εσθονία αλλά ακόμα και η Ελλάδα φανερώνει ότι οι υβριδικές στρατηγικές δεν περιορίζονται μόνο στον τομέα της άμεσης στρατιωτικής εμπλοκής, αλλά επεκτείνονται σε τομείς όπως η οικονομική εκμετάλλευση, η υποστήριξη τοπικών πολιτικών παραγόντων και η χρήση της διεθνούς διπλωματίας για να αποκρυφθεί η εμπλοκή ενός αντιπάλου.

Το διεθνές δίκαιο, όπως αποδεικνύεται στην ανασκόπηση αυτή, δυσκολεύεται να προσαρμοστεί στις νέες πραγματικότητες. Οι υπάρχουσες νομικές συνθήκες και οι κανονισμοί για τη χρήση βίας και τη στρατιωτική σύγκρουση δεν καλύπτουν επαρκώς τις νέες μορφές επιθέσεων, όπως οι κυβερνοεπιθέσεις ή οι τακτικές παραπληροφόρησης. Συνεπώς, η αναγκαιότητα για τη δημιουργία νέων διεθνών κανόνων και τη συνεργασία σε ζητήματα όπως η προστασία των υποδομών και η αποδοχή της νομικής ευθύνης για τις υβριδικές επιθέσεις καθίσταται επιτακτική.

Τέλος, η αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων απαιτεί συντονισμένες στρατηγικές και τη συνεργασία μεταξύ των κρατών, των διεθνών οργανισμών και του ιδιωτικού τομέα. Η ανάπτυξη της ανθεκτικότητας μέσω της εκπαίδευσης και της καινοτομίας μπορεί να συμβάλει σημαντικά, καθώς η ικανότητα των κρατών να προσαρμοστούν γρήγορα στις μεταβαλλόμενες συνθήκες μπορεί να κρίνει την επιτυχία ή την αποτυχία των στρατηγικών τους. Πρωτοβουλίες όπως η προστασία των πολιτικών συστημάτων και η ανάπτυξη διαφανούς, αξιόπιστης πληροφόρησης θα είναι κεντρικές για την αποτροπή και την αποτελεσματική αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Abdyraeva, C. (2020). The use of cyberspace in the context of hybrid warfare: Means, challenges and trends.
- Aldrich, R. J., & Moran, C. R. (n.d). Written evidence submitted by University of Warwick.
- Adeyeri, A., & Abroshan, H. (2024). Geopolitical ramifications of cybersecurity threats: State responses and international cooperations in the digital warfare era. *Information*, 15(11), 682.
- Bachmann, S. D. (2011). Hybrid threats, cyber warfare and NATO's comprehensive approach for countering 21st century threats-mapping the new frontier of global risk and security management. *Amicus Curiae*, 88, 24.
- Bachmann, S. D., & Jones, M. (2021). Syria—A hybrid war case study. *Journal of Military and Strategic Studies*.
- Barber, V., Koch, A., & Neuberger, K. (2017). United States Special Operations Command.
- Bilal, A. (2024). Russia's hybrid war against the West. NATO Review. Retrieved from <https://www.nato.int/docu/review/articles/2024/04/26/russias-hybrid-war-against-the-west/index.html>
- Black, J. (2014). War in the modern world. *European History Quarterly*, 44(2), 293-302.
- Brown, J. (2018). An alternative war: The development, impact, and legality of hybrid warfare conducted by the nation state. *Journal of Global Faultlines*, 5(1-2), 58-82.
- Celso, A. N. (2019). Superpower hybrid warfare in Syria. *The Marine Corps Gazette*, 9(2), 92-116.

- Cidob. (2022). How democracies can overcome the challenges of hybrid warfare and disinformation. *Barcelona Centre for International Affairs*. Retrieved from <https://www.cidob.org/en/publications/how-democracies-can-overcome-challenges-hybrid-warfare-and-disinformation>
- Chapman, J. (2000). The power of propaganda. *Journal of Contemporary History*, 35(4), 679-688.
- Clark, B. (2024). Strategies for managing asymmetric threats in contemporary conflict. *International Journal of Defence and Strategic Studies*, 2(1), 65-71. <https://doi.org/10.3078-4689>
- Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. (n.d.). EU policy on fighting hybrid threats. Retrieved from <https://ccdcoe.org/incyber-articles/eu-policy-on-fighting-hybrid-threats/>
- Cordesman, A. H. (2015). Russia in Syria: Hybrid political warfare. *Center for Strategic and International Studies*.
- European Commission. (n.d.). Hybrid threats: Countering hybrid threats is one of the most complex and constantly evolving challenges the European Union and the Member States are facing. European Commission. Retrieved from https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/hybrid-threats_en
- Fallis, D. (2014). The varieties of disinformation. *The philosophy of information quality*, 135-161.
- Gade, T., & Bøås, M. (2020). Islamist social movements and hybrid regime types in the Muslim world. *Third World Thematics: A TWQ Journal*, 5(3-6), 171-188.
- Geri, M. (2024). Understanding Russian hybrid warfare against Europe in the energy sector and in the future 'energy-resources-climate' security nexus. *Journal of Strategic Security*, 17(3), 15-34. <https://doi.org/10.5038/1944-0472.17.3.2270>

- Grytsenko, A., Burlai, T., & Borzenko, O. (2023). Societal consequences of modern hybrid warfare in political-economic and institutional discourse. *Bulletin of the Karaganda University Economy Series*, 110(2), 20-31.
- Gürer, C., & Kozera, C. A. (2020). Introduction to the Special Issue 'Proxy forces in modern warfare'. *Security and Defence Quarterly*, 31.
- Guest. (2023). The Geneva Conventions in modern warfare: Balancing human rights and combat realities. *Financial Express*. Retrieved from <https://www.financialexpress.com/business/defence-the-geneva-conventions-in-modern-warfare-balancing-human-rights-and-combat-realities-3298450/>
- Hoffman, F., Neumeyer, M., & Jensen, B. (2024). The future of hybrid warfare. *Center for Strategic and International Studies*. Retrieved from <https://www.csis.org/analysis/future-hybrid-warfare>
- Horbenko, H., Vaskiv, M., Bykova, O., Mitchuk, O., & Soshynska, V. (2023). Modern trends in the functioning of media studies in informational, scientific, and educational discourse. *TEADMUS*.
- Ioannou, K. (2022). Hybrid warfare: Theory, case studies and countermeasures.
- Iskandarov, K., & Gawliczek, P. (2022). Economic coercion as a means of hybrid warfare: The South Caucasus as a focal point. *Security & Defence Quarterly*, 40(4).
- Jayamaha, B., & Matisek, F. (2018). Hybrid war: Attacking the 'civil' in civil society. *War Room*. Retrieved from <https://warroom.armywarcollege.edu/articles/hybrid-war-attacking-the-civil-in-civil-society/>
- Johnson, R. (2018). Hybrid war and its countermeasures: A critique of the literature. *Small wars & insurgencies*, 29(1), 141-163.

- Kailius, M. (2024). International law on the use of force and hybrid warfare. *Acta Criminologica: International Journal of Criminology and Criminal Law*, 2024(8), Article 0008. <https://doi.org/10.2478/acpro-2024-0008>
- Khorram-Manesh, A., & Burkle, F. M. (2023). Civilian population victimization: A systematic review comparing humanitarian and health outcomes in conventional and hybrid warfare. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 17, e192.
- Khorram-Manesh, A., Goniewicz, K., & Burkle Jr, F. M. (2023). Social and healthcare impacts of the Russian-led hybrid war in Ukraine—a conflict with unique global consequences. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 17, e432.
- Kudors, A. (2015). Hybrid war—A new security challenge for Europe. *Latvijas Republikas Saeima*.
- Lewandowsky, S., Stritzke, W. G., Freund, A. M., Oberauer, K., & Krueger, J. I. (2013). Misinformation, disinformation, and violent conflict: From Iraq and the “War on Terror” to future threats to peace. *American psychologist*, 68(7), 487.
- Marcuzzi, S. (n.d.). Hybrid warfare in historical perspectives. Presentation from the Max Weber International Workshop “Fears of Trolls and Little Green Men: Does Hybrid Warfare Work, for Whom, and When?” NATO Defense College.
- Manoilo, A. V., & Zaytsev, A. Y. (2020). International legal status of private military companies. *Herald of the Russian Academy of Sciences*, 90, 49-55.
- Mansoor, P. R. (2012). Introduction: Hybrid warfare in history. *Hybrid warfare: Fighting complex opponents from the ancient world to the present*, 1-17.
- Müller, A. F., & Paternoster, T. (2024). Russia's second front: How Europe can prepare against hybrid warfare. *Euronews*. Retrieved from <https://www.euronews.com/2024/08/24/russias-second-front-how-europe-can-prepare-against-hybrid-warfare>

- NATO. (2024). Countering hybrid threats. NATO. Retrieved from https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm
- Nedos, V. (2022). Greece enters fight against hybrid threats: New system called Thorax to be introduced to deal with dangers of the artificial intelligence era. *Ekathimerini*. Retrieved from <https://www.ekathimerini.com/news/1177658/greece-enters-fight-against-hybrid-threats/>
- Nemeth, W. J. (2002). Future war and Chechnya: A case for hybrid warfare (Doctoral dissertation, Monterey, California. Naval Postgraduate School).
- Newsroom. (2021). Mitsotakis: Instrumentalization of migrants is a hybrid threat. *Ekathimerini*. Retrieved from <https://www.ekathimerini.com/news/1171833/pm-mitsotakis-instrumentalization-of-migrants-is-a-hybrid-threat/>
- Nozharov, S. (2019). Hybrid threats as an exogenous economic shock. *Народностопански архив*, (4), 21-29.
- Parliamentary Assembly. (2018). Legal challenges related to hybrid war and human rights obligations. *Council of Europe*. Retrieved from <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24762&lang=en>
- Pytlak, A., & Lad, S. (2024, August 8). Strengthening global cyber resilience through UN Security Council initiatives: Paving the way for the United Nations Security Council to uphold global cyber peace and security. *Stimson Center*. Retrieved from <https://www.stimson.org/2024/strengthening-global-cyber-resilience-through-un-security-council-initiatives/>
- Petrovic, P. (2024). Disinformation and EU: The role of narrative in hybrid warfare within the European Union. *Finabel*. Retrieved from <https://finabel.org/wp-content/uploads/2024/09/IF-PDFs-3.pdf>

- Porter, P. (2006). Review essay: Shadow wars: Asymmetric warfare in the past and future. *Security Dialogue*, 37(4), 551-561.
- RACVIAC - Centre for Security Cooperation. (2023). "Hybrid threats in SE Europe" course kicked off in RACVIAC today. Retrieved from <https://www.racviac.org/hybrid-threats-in-se-europe-course-kicked-off-in-racviac-today/>
- Rauta, V. (2020). Towards a typology of non-state actors in 'hybrid warfare': Proxy, auxiliary, surrogate and affiliated forces. *Cambridge Review of International Affairs*, 33(6), 868-887.
- Reis, J. (2024). European Union defense and security strategy for space and ground-based systems against hybrid threats. *Acta Astronautica*.
- Sanden, J., & Bachmann, S. D. (2013). Countering hybrid eco-threats to global security under international law: The need for a comprehensive legal approach. *Liverpool Law Review*, 34, 261-289.
- Sanz-Caballero, S. (2023). The concepts and laws applicable to hybrid threats, with a special focus on Europe. *Humanities and Social Sciences Communications*, 10(1), 1-8.
- Sari, A. (2018). Blurred lines: Hybrid threats and the politics of international law. Strategic Analysis, The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats.
- Shamsi, Z. U. H. (2023). Efficacy of social media in wars and conflicts: Brief review of Russia-Ukraine war. *CARC Research in Social Sciences*, 2(4), 202-207.
- SIAPARTNERS. (2024). Hybrid warfare: How cyber warfare is transforming international relations. *SIAPARTNERS*. Retrieved from <https://www.siapartners.com/en/insights/publications/hybrid-warfare-how-cyber-warfare-transforming-international-relations>

- Singh, A. (2024). The role of international law in addressing transnational cybersecurity threats: Challenges and opportunities. *Indian Journal of Law*, 2(2), 27-31.
- Slukhai, S. (2018). Economic wars within the Russia-Ukraine confrontation. *Ante-Portas–Studia nad Bezpieczeństwem*, 2(11), 299-325.
- Șuşnea, E., & Ionuț-Cosmin, B. U. Ț. Ȃ. (2021). Artificial intelligence in hybrid warfare: A literature review and classification. *STRATEGIES XXI-Security and Defense Faculty*, 17(1), 294-302.
- Tagarev, T. (2018). Hybrid warfare: Emerging research topics. *Information & Security: An International Journal*, 39(3), 289-300.
- Treverton, G. F., Thvedt, A., Chen, A. R., Lee, K., & McCue, M. (2018). Addressing hybrid threats.
- Tsakonas, P., & Karatrantos, T. (2023). Drafting Greece's internal security strategy: Challenges and prospects. *Hellenic Foundation for European & Foreign Policy (ELIAMEP)*.
- United Nations. (2017, February 13). Security Council calls on Member States to address threats against critical infrastructure, unanimously adopting Resolution 2341 (2017). *Security Council 7782nd meeting (AM)*, SC/12714. Retrieved from <https://press.un.org/en/2017/sc12714.doc.htm>
- Van Creveld, M. (2004). Modern conventional warfare: An overview. In *National Intelligence Council Workshop*.
- Vichová, V., & Poleščuk, A. (2023). Civil society information operations in Central and Eastern Europe in the face of the Russian hybrid threat. *National Endowment for Democracy*. Retrieved from https://www.ned.org/wp-content/uploads/2023/02/NED_Forum-Civil-Society-Information-Operations-Vichova-and-Polescuk.pdf

- Vlasiuk, V. (2015). Hybrid war, international law and Eastern Ukraine. *Evropský politický a právní diskurz*, (4), 14-28.
- Vuković, J., Matika, D., & Barić, S. (2016). Hybrid warfare challenges. *Security and Defence Quarterly*, 12(3), 118-138. <https://doi.org/10.35467/sdq/103239>
- Watts, S., Frederick, B., Chandler, N., Toukan, M., Curriden, C., Mueller, E. E., Geist, E., Tabatabai, A. M., Plana, S., Corbin, B., et al. (2023). Proxy warfare in strategic competition: Overarching findings and recommendations. *RAND Corporation*.
- Wigell, M. (2021). Democratic deterrence: How to dissuade hybrid interference. *The Washington Quarterly*, 44(1), 49-67.
- Wigell, M., Mikkola, H., & Juntunen, T. (2021). Best practices in the whole-of-society approach in countering hybrid threats (Study requested by the INGE committee, PE 653.632). *Policy Department for External Relations, Directorate General for External Policies of the Union, European Parliament*. Retrieved from <https://www.europarl.europa.eu/>
- Yanakiev, Y. (2018). Promoting interagency and international cooperation in countering hybrid threats. *Information & Security*, 39(1), 5-8.